

OSMANLI DEVLETİ'NDE İLİM EHLİNİN MENFİ FAALİYETLERİ (1595-1605)*

NEGATIVE ACTIVITIES OF THE SCIENTISTS IN THE OTTOMAN EMPIRE (1595-1605)

İbrahim TAMAR**

Makale Bilgisi/Article Info: Geliş/Received: 07/06/2024 Düzeltme/Revised: 16/06/2024 Kabul/Accepted: 27/06/2024

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf / Cite as: Tamar, İ. (2024). Osmanlı Devleti'nde İlim Ehlinin Menfi Faaliyetleri (1595-1605). *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 43-64. <https://doi.org/10.52735/bellek.1497298>

ÖZ

Osmanlı'nın zaman içerisinde küçük bir beylikten dünyaya hükmeden bir imparatorluğa dönüşmesinde, ilim ehli kimselerin büyük etkisi yadsınamaz. Medreselerden yetişip önemli makamlara gelen ilim sahibi insanlar, devletin güç kazanmasında ve toplumun refah seviyesinin yükselmesinde daima önemli bir role sahip olmuşlardır. Nitekim kazanılan başarılar, bilimsel gelişmeler ve reyanın huzur seviyesi; şeyhülislam, kadı ve müderrislerin liyakatıyla doğrudan ilişkili bir durum olarak telakki edilebilir. Bu kimseler adaleti tesis etmeye çalıştıklarında, nitelikli insanlar yetiştirmek için canla başla uğraştıklarında ve sürekli kendilerini geliştirdiklerinde; Osmanlı topraklarındaki insanlar daha az sorun yaşamış ve devlet her geçen gün gücüne güç katmıştır. Ancak bu verimli sistem varlığını uzun süre devam ettirememiştir.

Bilhassa 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren medrese sisteminde tedricen bozulmalar başlamış, iltimas yaygınlaşmış ve kendi ihtirasları doğrultusunda hareket eden insan sayısı artış göstermiştir. Böylelikle devletin, zamanla eski gücünü kaybettiği ve toplumun da eski günlerdeki gibi huzur içerisinde yaşam sürmesinin zorlaşmaya başladığı söylenebilir. Bu durumun yaşanmasında ilmiye sınıfına mensup çok sayıda kimse baş rolde olmuştur. Birçok kadı, müderris ve suhtenin insanlara örnek olmak bir yana çok ağır suçlar işlediği kayıtlara geçmiştir. Bu kimselerin işlediği adam kayırma, cinayet, hırsızlık ve rüşvetçilik gibi daha birçok suç yalnızca kendilerine ve zulmedilen insanlara zarar vermemiş, aynı zamanda Osmanlı Devleti ve İslam dini kötü bir şekilde temsil edilmiştir. Bu sebeple ilim insanı olarak bilinen kişilerin menfi eylemlerinin açığa çıkarılması, hem Osmanlı devletinin belli dönemlerde yaşadığı buhranı anlayabilmek hem de İslam dininin emirlerinin dışına çıkıldığını görebilmek açısından oldukça önemlidir. Ele alınan bu çalışmada; 1595-1605 yılları arasında yaşamış olan ilim insanlarının olumsuz eylemleri incelenecektir. Söz konusu kimselerin gerçekleştirdiği olumsuz faaliyetlerin kaydedildiği mühimme defterleri, çalışmanın odak noktasını teşkil edecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, İlmiye Sınıfı, Kadı, Müderris, Suhte, Menfi Faaliyetler.

* Bu araştırma sürecinde; TR Dizin 2020 kuralları kapsamında “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde” yer alan tüm kurallara uyulmuş ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemlerden” hiçbirini gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca bu araştırma “Etik Kurul İzni” gerektirmeyen bir çalışmadır.

** Doktora Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ibrahim.tamar@hotmail.com,
ORCID: 0000-0002-9896-2499

EXTENDED SUMMARY

The influence of scientists on the Ottoman Empire's transformation from a small principality to a great empire is very important. These people, who were educated in madrasas, played an important role in strengthening the state and increasing the level of peace of the society. When the sheikhulislam, qadı and muderris, who can be considered as scientists, were ethical and gave importance to justice, the state strengthened its power day by day and the society continued to live in prosperity. As a matter of fact, the sheikhulislam had the right to judge even the sultan and grand vizier. Qadis were charged with educating students. Thus, it can be said that the quality of these individuals was directly related to the progress of the state and the peaceful life of the people. This has already been clearly seen in the Ottoman history. When scientists always improved themselves and were open to innovations, success was achieved in many fields. However, it can not always be said that the majority of these people consist of meritorious people.

Especially from the middle of the 16th century onwards, the madrasah system started to deteriorate. Many people were recruited to madrasas, which was an important institution, with bribes and many people who weren't talented graduated from these schools. Thus, the quality of those who graduated from madrasas began to decline day by day. Therefore, The Ottoman State started to lose its former power and the welfare level of the people decreased. Because the positions to which the graduates of these schools were appointed directly affected the lives of many people. It is recorded that incompetent and uninformed judges, müderris and teachers committed many offences. These people, who committed crimes such as taking bribes, theft and murder, not only harmed other people but also represented both the Ottoman state and Islamic religion in a bad way. Revealing the negative activities of these people is very important both in terms of understanding the crisis that the Ottoman state experienced in some periods and in terms of seeing that the orders of the Islamic religion were violated. In this way, it will be better understood whether the main cause of their problems was the laws of the state, the orders of the Islamic religion or the passions, of the individuals themselves.

Since the 16th century, the number of scientists, who carried out actions that would harm the society has been increasing. Studies have been conducted on the negative activities of these people. However, no study has been conducted to examine the negative actions of scientists between 1595-1605 by making use of both the muhimme books, in which the decisions taken at the meetings of the divan-ı humayun were recorded, and other Ottoman archival records. Providing new information by utilising these sources will constitute the original aspect of this study. As a matter of fact, many crimes were committed by qadı and his assistants, madrasah teachers and madrasah students during the years mentioned. In particular, it is observed that although many qadı officials were appointed to judge people in the courts and ensure justice, they did the opposite. It has been determined that there were many qadı officials who committed injustices, took bribes, committed theft, travelled from village to village collecting taxes on behalf of the state and taking this Money for themselves and organising attacks on people. In addition, these people sometimes increased their power even more by acting in co-operation with their own assistants or bandits. Apart from the kadis, many students who didn't come to the madrasas to learn knowledge also formed gangs and carried out negative activities in the late 16th century. Madrasa students, who were outwardly thought to be scholars, raided many people's houses, kidnapped children, committed theft, murder and rebelled against the state. Although fewer in number than the qadı and madrasa students, muderris and imams also engaged in many immoral activities. As a result, these people prevented the state from gaining power, showed that they weren't worthy of their positions, and lived a life contradictory to the religion they believed in.

This study aims to provide information about many scientists who lived between 1595-1605 and carried out negative activities by using the document analysis method. With the new information provided, it will be possible to comment on many issues. For example, it will be seen why the Ottoman state started to lose its power over time and the number of scientists who lived a life far away from the commandments of Islam despite representing the Islamic religion will increase day by day.

Keywords: Ottoman Empire, Ilmiye Class, Qadı, Muderris, Suhte, Negative Activities.

GİRİŞ

Osmanlı devlet teşkilatında üç temel sınıf bulunmaktaydı. Bunlar; askeri zümrenin oluşturduğu seyfiye, bürokratlardan meydana gelen kalemiye ve ilim ehlinde müteşekkil olan ilmiye sınıflarıdır. Kazasker, şeyhülislam, kadı ve müderris ilmiye sınıfına mensup olan bazı

önemli kimselerdendi.¹ İlimiye sınıfından olan bu görevlilerin, devlet ve toplum için oldukça önemli bir yeri vardı. Nitekim bu sınıfın en üst makamında bulunan şeyhülislam, padişahı ve sadrazamı dahi yargılama hakkına haizdi.² Ayrıca bu sınıfta bulunan kadıların, tayin edildiği bölgelerde adaleti sağlamakla,³ müderrislerin ise talebe yetiştirmekle görevlendirilmesi,⁴ önemlerinin ne derecede olduğunu göstermektedir.

Toplumun gidişatını doğrudan etkileyen bu görevlilerin liyakatli kimseler olması ise medreselerde verilen eğitimin niteliğiyle yine doğrudan ilişkilidir. Çünkü bu makamlara gelebilmek için iyi bir medrese tahsili almak gerekiyordu. Böylelikle medrese sistemi ve medresede verilen eğitimin niteliği oldukça önemliydi. Bunun örnekleri ise Osmanlı Devleti'nde açıkça görülebilmektedir. Örneğin medreselerin, kuruluş yıllarından 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar iyi bir eğitim yuvası olduğu söylenebilir. Bunun en büyük kanıtı ise Osmanlı'nın kısa süre içerisinde beylikten devlete, devletten de imparatorluğa dönüşmesi⁵ ve bu süreçte çok sayıda bilim insanı yetiştirmesidir.⁶ Nitelikli bir eğitim sistemi olmadan bu başarıların kazanılması mümkün görünmemektedir. Ancak 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, klasik medrese sistemi tedricen bozulmaya başlamış, medreselere iltimasla birçok kişi alınır olmuş ve başlangıçta ilim yuvası olan bu medreseler, zamanla menfi fikirlerin çıkmaya başladığı bir taassup yuvası haline gelmiştir. Medreselerin bozulmasıyla doğru orantılı olarak kadı, müderris ve imam gibi İslam dininin mümessili olan birçok devlet görevlisi de topluma faydadan çok zarar vermeye başlamıştır. Böylelikle bu kimseler hem devlet için hem de toplum için zararlı bireyler olmuşlar ve İslam dinini kötü bir şekilde temsil etmişlerdir.⁷ Netice itibarıyla terakkiye mâni olanın İslam dini⁸ yahut medrese sistemi olmadığı anlaşılmıştır. Bilakis İslam dininin emirlerinden uzaklaşılması ve kendisine ilim ehli diyen ancak ilimden bihaber birçok kimsenin önemli makamlara tayin edilmesi, devletin gücünü kaybetmesinde ana etkenlerden olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin gidişatını doğrudan etkileyen ve ilim ehli olarak nitelenen ancak birçok olumsuz faaliyet gerçekleştiren çok sayıda kimsenin ismi tarihe geçmiştir. Bu kimseler genellikle kadılar ve medresede eğitim gören suhteler olmuştur. Bunların dışında zaman zaman müderrisler, imamlar veya şeyhler de birçok olumsuz faaliyete karışmışlardır. İlim sahibi olarak görülen bu kimselerin olumsuz davranışları genel olarak kayıt altına alınmıştır. Bu kayıtlardan hareketle birçok önemli bilgiye ulaşılmış ve bilhassa suhtelerin işlediği suçlarla ilgili çok sayıda

¹ Mehmet İpşirli, "İlimiye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul 2000, s. 141.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlimiye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 177-178.

³ Osmanlı Devleti'nde kadılık müessesesinin tarihsel gelişimi ve kadıların sorumluluklarının neler olduğu hakkında detaylı bilgi için bk. İlber Ortaylı, "Kadı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul 2001, s. 69-73; İ. H. Uzunçarşılı, *İlimiye Teşkilâtı*, s. 83-145.

⁴ Müderrislerin rütbeleri, tayinleri ve mekteplerdeki faaliyetleri hakkında detaylı bilgi için bk. İ. H. Uzunçarşılı, *İlimiye Teşkilâtı*, s. 45-83.

⁵ Feridun Mustafa Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019, s. 134-387.

⁶ Bilhassa 15. ve 16. yüzyılda Ali Kuşçu, Mimar Sinan, Şerefeddin Sabuncuoğlu, Matrakçı Nasuh, Takiyüddin Rasih gibi çok sayıda bilim insanı yetişmiş ve arkalarında birçok değerli eser bırakmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlü olduğu dönemlerde önemli buluşlar yapan ve bilime katkı sağlayan birçok ilim insanı hakkında daha fazla bilgi için bk. Salim Aydüz, *Osmanlı Biliminin Öncüleri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, s. 45-90.

⁷ Necdet Hayta, Uğur Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyılın Başlarından Yıkılışa Kadar)*, Gazi Kitabevi, Ankara 2012, s. 72-94; İ. H. Uzunçarşılı, *İlimiye Teşkilâtı*, s. 67-83.

⁸ Nitekim gerilemeye sebep olan ana şeyler iltimas, adaletsizlik, sorgulamamak ve taassup ehli olmaktır. İslam dininin ana kaynağı Kur'ân-ı Kerimde ise bunlar kesinlikle yasaklanmakta ve birçok ayette tefekkür, sorgulama, ilerleme, adalet ve yenilik daima vurgulanmaktadır. *Âl-i İmram* 3/191; *Nisâ* 4/58; *Mâide* 5/8; *En'âm* 6/50; *Yunus* 10/24; *Nahl* 16/44; *Fâtur* 35/37; *Kasas* 28/77; *Zümer* 39/9; *Necm* 53/40; *İnşirah* 94/7.

müstakil çalışma ortaya konulmuştur.⁹ Ancak mühimme defterleri ve arşiv kayıtları teferruatlı bir şekilde incelendiğinde, olumsuz eylemler gerçekleştirenlerin ve birçok suç işleyenlerin sadece suhteler olmadığı anlaşılmaktadır. 16. yüzyılın ortalarında başlayan Celâli isyanları da 1603 yılına kadar şiddetle devam etmiştir. Bu sebeple yurdun birçok yerinde eşkıyalık faaliyetlerinin özellikle 16. yüzyılın sonlarına doğru arttığı söylenebilir.¹⁰ Osmanlı yönetiminin ne kadar zor bir durumla karşı karşıya kaldığını gösterebilmek adına, bu zaman dilimine odaklanılmış ve devlete bu zor zamanlarda yardımcı olması gereken ilim ehlinin hal ve hareketleri mercek altına alınmıştır. Aynı zamanda 1595-1605 yılları arasında faaliyet göstermiş ve ilmiye sınıfına mensup kimselerin gerçekleştirdiği olumsuz eylemleri konu edinen hususi bir çalışma yapılmamıştır.

Böylelikle bu yıllar arasında tutulan ve transkripsiyon edilen 73-74 ve 75 numaralı mühimme defterleri¹¹ ile bahsedilen dönem aralığına ait olan Osmanlı arşiv vesikaları üzerinde detaylı bir tarama yapılmıştır. Ayrıca yanlış bir olay aktarması veya yanlış okunan bir kelime olabileceği düşünülerek, üç mühimme defterinde de konuyla alakalı olan hükümlerin orijinal halleri titizlikle incelenmiştir. Nitekim çalışmada da bahsedildiği üzere bazı yer ve kişi isimlerinin yanlış okunduğu veya çalışmaya yanlış yazıldığı söylenebilir. Mühimme defterlerinden elde edilen bilgiler neticesinde, kadı ve naiblerin olumsuz davranışlarına dair 35 hüküm, müderris ve hocaların menfi hareketlerini ihtiva eden 4 hüküm ve suhtelerin çıkarttığı olaylardan bahseden 19 hüküm tespit edilip çalışmada kullanılmıştır. Ayrıca mühimme defterlerinin dışındaki perakende evraklar arasından da suhtelerle ilgili bilgiler içeren 6, kadılarla ilgili ise 3 belge tespit edilmiştir. Ele alınan bu çalışmanın amacı, incelenen vesikalar ve hükümler ışığında, 1595-1605 yılları arasında yaşamış ve ilmiye sınıfına mensup olan kişilerin menfi faaliyetlerini ortaya koymaktır.

1. İlim Ehlinin Uygunsuz Davranışları

1.1. Kadı ve Naibler

Kadı, insanlar arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkları ve davaları, şer'i hükümler doğrultusunda çözmek için tayin edilen kişidir.¹² Osmanlı Devleti'nde kadılık müessesesi,

⁹ Suhtelerle ilgili hazırlanan ve literatüre önemli katkılar sağlayan birçok çalışma bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bk. Özlem Yılmaz Solak, *Mühimme Defterlerine Göre Osmanlı Devleti'nde Suhte İsyancıları (1558-1576)*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla 2014; Zafer Karademir, *Osmanlı Döneminde Medreseli Olayları*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2008; Muhammed Hanifi Dadacı, *XVI. Yüzyıldaki Suhte Olayları Bağlamında Medreselerde Verilen Eğitim Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2022; Yunus Koç, "XVI. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Suhte Olayları", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 18, 2013.

¹⁰ Mustafa Akdağ, *Celâli İsyancıları (1550-1603)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1963, s. 171-250.

¹¹ Yunus Kırayit, *73 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (1-120)*, Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bitlis 2017; Muhammed Uğurlu, *73 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (121-276)*, Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bitlis 2018; Ömer Bayramoğlu, *73 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (277-433)*, Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bitlis 2018; Ferdi Sönmez, *73 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (434-590)*, Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bitlis 2019; Cihat Taşkesenlioğlu, *74 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (1-117)*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012; Aydın Acar, *74 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (121-241)*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2015; Selçuk Demir, *75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s. 1-171)*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2008; Adem Keleş, *75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 172-331)*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011.

¹² Fahrettin Atar, "Kadı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul 2001, s. 66.

kuruluş yıllarından itibaren yerini almış ve zamanla kadıların sorumlulukları artış göstermiştir.¹³ Nikah kıyma, cürüm ve cinayet, miras taksimi, vasi tayini, zahire temini, hayvan sevki ve asker toplanması gibi daha birçok önemli işe bakan kadılar, Osmanlı toplumu için bilhassa adaletin sağlanması hususunda oldukça önemli bir yere sahipti.¹⁴ Çok sayıda vazifesi bulunan bu kadılar, şer’i mahkemelerde yargı görevini icra etmiş ve bu süreçte yanında naib, kâtip, kassam ve şuhud’ül hal gibi birçok yardımcısı bulunmuştur.¹⁵ Bu yardımcıları arasında en çok öne çıkanın naib olduğu söylenebilir. Nitekim naib, kadının vekili konumunda olmuş ve birçok zaman müstakil olarak hareket edebilme fırsatı bulmuştur. Naibler, ilmiye mensubu olan kimseler arasından seçilmiş ve genel olarak süresiz tayin edilmişlerdir.¹⁶

Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere kadı ve naibi tayin edildiği bölgede adaleti sağlamalı, iltimastan uzak durmalı ve İslam dininin en önde gelen temsilcilerinden olduğunu unutmuyarak çevresine örnek olmalıdır. Zira suçluları yargılayan, miras taksimi yapan ve daha birçok hayati konuda hükümler veren kadılar, görevlerinin dışına çıktığında toplumun ve devletin gidişatını doğrudan olumsuz yönde etkileyecektir. Bu görevi ifa edecek kişilerin her ne kadar bu denli hassas davranması gerekiyorsa da tam tersi bir şekilde hayatını idame ettiren birçok kadıya rastlanmıştır. Buna dair özellikle 1595-1596 yıllarında çok sayıda örnek bulunmaktadır. Elbette kadıların yaptığı menfi hareketler bu yıllarla sınırlı kalmamış ve 17. yüzyılın başlarında da birçok olumsuz davranış sergileyen kadı olmuştur. 1595-1605 yılları arasında mühimme defterlerine kaydedilen bilgiler incelendiğinde, çok sayıda kadının ve naibin mahkemede haksızlık yapmak, adam öldürmek, insanlardan haksız yere para almak ve eşkıyayla müşterek hareket etmek gibi çeşitli suçlar işlediği tespit edilmiştir.

Kadılar bir suç işleyecekse, genel olarak yanlarına güçlü olan başka bir devlet yöneticisini almışlardır. Örneğin, 1595 yılında Kastamonu beyine gönderilen hükümde, aslen Araçlı¹⁷ olan ve Kastamonu’da ikamet eden Abdurrahman Efendi’nin bazı usulsüzlükler yaptığı belirtilmektedir. Bu kimse sancakbeyi ile müşterek hareket ederek reayadan çeşitli isimler altında akçe toplamıştır. Böylelikle Abdurrahman Efendi, kadı olmasına rağmen fakir fukaranın parasını alıp onlara zulmetmiştir.¹⁸ Bu suçu işlerken sancakbeyinin gücünden faydalandığı söylenebilir. Nitekim onun desteğini almadan bu kadar açık şekilde halktan para toplaması oldukça zor görünmektedir.

Kastamonu’da aynı yıl içerisinde hakkında birçok şikâyet olan başka bir kadı daha bulunmaktadır. İsmi Abdülfettah olan bu kadı, müftüyle beraber halka zulmetmiştir. Bu kadı da önceki örnekte olduğu gibi birçok kimseden haksız yere para toplamıştır.¹⁹ Görüldüğü üzere 1595 yılında Kastamonu’da bulunan iki farklı kadı, yanına otoritesi olan başka bir kimseyi alarak aynı usulle halkı ezmek istemiştir.

¹³ İ. Ortaylı, “Kadı”, s. 69.

¹⁴ İ. H. Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 108-109.

¹⁵ Mehmet Âkif Aydın, “Osmanlı’da Hukuk”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi C. 1*, (Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırmaları Merkezi (IRCICA), İstanbul 1994, s. 398-400.

¹⁶ Mehmet İpşirli, “Naib”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul 2006, s. 312.

¹⁷ Transkripsiyonu yapılmış olan 73 numaralı mühimme defterinde “Aracı” şeklindeki okumanın hatalı olduğu söylenebilir. Nitekim mühimme defterinin orijinaline bakıldığında günümüzdeki gibi “Araç” şeklinde okunması gerekir. Yine de mühimme defterindeki telaffuzla sınırlı kalmıyarak başka belgeler de tarafımızdan incelenmiştir. Örneğin, hüküm verilen 1595 yılından yaklaşık 30 yıl öncesine ait olan bir tapu tahrir defterinde de “Kastamonu livasına bağlı Araç” ifadesi geçmektedir. Ayrıca Osmanlı arşiv vesikaları üzerinde “Araç” adı altında bir tarama yapıldığında yüzlerce sonuç çıkarken “Aracı” şeklinde bir tarama yapıldığında Kastamonu’ya ait bir bilgi ile karşılaşmamaktadır. BOA, *TT.d.* 456, 29 Zilhicce 973 [17 Temmuz 1576]; *73 Numaralı Mühimme Defteri*, H. 1039, s. 471.

¹⁸ F. Sönmez, *73 Numaralı Mühimme*, s. 78.

¹⁹ *73 Numaralı Mühimme Defteri*, H. 810, s. 368; Bayramoğlu’nun yaptığı çalışmada 810. Hükmün tamamlanmamış bir hüküm olduğu ifade edildiğinden malumatlar orijinal belgeden alınmıştır. Ö. Bayramoğlu, *73 Numaralı Mühimme*, s. 135.

1595 yılında Anadolu beylerbeyi ile Kütahya ve Afşar kadısına gönderilen hükümde, Vefa isminde birçok menfi eylem gerçekleştiren bir kadıya daha rastlamaktayız. Bu kadının fesat ehli bir insan olduğu tespit edilmiş ve kendisi ayrıca Afşar'da yaşayan Zaim Mustafa Efendi'yi öldürmüştür. Bu sebeple derhal yakalanması ve Dersaadet'e getirilmesi emredilmiştir.²⁰ Bir kadının doğrudan bir kimseyi öldürmesi de oldukça düşündürücü ve korkutucu bir olay olarak telakki edilebilir. Nitekim adaleti tesis etmesi beklenen ilim erbabı bir kişinin, cinayet gibi ağır bir suç işlemesi akla birçok soruyu getirmektedir.

Kadınların yaptığı bu ahlak dışı eylemler Anadolu bölgesiyle sınırlı kalmamıştır. Örneğin, Bosna'da da buna dair bir örnek tespit edilmiştir. 1595 yılında, Bosna'da bulunan birçok kişi toplanıp Kadı Efendi'ye bazı kimseleri şikâyet etmiştir. Ancak sonrasında anlaşılmıştır ki kadı da şikâyet edilen kimselerle müşterek çalışmaktadır. Böylelikle Bosna beylerbeyine bir hüküm gönderilerek, halka eziyet edilmemesi tembih edilmiştir.²¹ Buradaki örnekte de halkın büyük bir çaresizlik içerisinde kaldığı söylenebilir. Nitekim insanlar zulme uğruyorlar ve sonrasında en yetkili kimse olan kadıya şikâyette bulunuyorlar. Ancak şikâyet ettikleri kadı Efendinin, zulmedenlerle iş birliği yaptığının ortaya çıkması işleri daha da kötüleştiriyor.

Kadınların yaptığı olumsuz eylemlere bir örnek de Çankırı kazasından verilebilir. Çankırı ahali 1595 yılında bir dilekçe yazarak padişaha göndermiştir. Bu arzualde, hâlâ Çankırı kadılığında Hacı Yeğen isminde zorba bir kadının olduğu ifade edilmiş ve bu kişinin görevden alınması istenmiştir. Çünkü bu kadı halka zulmetmekte ve bulunduğu yerden ayrılmamakta direnmektedir. Bunun üzerine bu kadıyı bulması için Ahmet Çavuş görevlendirilmiş ve zalim kadının yakalanıp, yeni tayin edilen kadılar huzurunda yargılanması emredilmiştir.²² Bu olayda da rollerin değiştiği söylenebilir. Ağır suç işleyenleri ve suç işlemekte ısrar edenleri, adaletin sağlayıcısı olan kadınların padişaha şikâyet etmesi gerekirken, tam tersinin yaşandığı yani ahalinin kadıyı şikâyet ettiği bir hadise görülmektedir.

1596 yılında da kadınların işlediği suçlarla ilgili birçok hadise mevcuttur. Örneğin, Çorum'da oturan Hayrennas isimli kadı, devlet için toplanan 150 müd²³ arpayı kendisi için kullanmıştır. Ayrıca Hüseyin Çavuş'un evini basarak kendisinden yüklü miktarda eşyayı almıştır. Bunların dışında; köylerin mahsullerini ele geçirerek ve mukataa emini Hüsam Efendi'nin Kemerşah isimli hatununu zorla alıkoyarak ciddi bir tepki topladığı görülmektedir. Nitekim civar vilayetlerle ilişkisinin kesilmesi istenmiş ve halkı sıkıntıya soktuğu için hakkında gerekenlerin yapılması emredilmiştir.²⁴

Bu gibi olaylar zamanla artmaya başlamıştır. Ayrıca 16. yüzyılın sonları ve 17. yüzyılın başlarında şiddetle devam eden celali isyanlarının, devletin denetim yapmasını zorlaştırdığı söylenebilir. Zira bu yıllarda her sınıftan insan birbiriyle kanlı mücadeleye girişmiş bulunuyordu.²⁵ Bu buhranı fırsat bilen liyakatsiz kimseler de böyle bir zamanda devlete yardım etmek yerine kendi arzuları doğrultusunda hareket etmişlerdir. Bu duruma dair pek çok örnek mevcuttur. Örneğin, 1596 yılında Ankara'da bulunan bazı kadılar yine büyük suçlar işlemişlerdir. Ankara sancakbeyinin sefere çıkmasını fırsat bilen birkaç kadı, "bâd-ı hevâ" ve

²⁰ M. Uğurlu, *73 Numaralı Mühimme*, s. 36.

²¹ Y. Kırayit, *73 Numaralı Mühimme*, s. 156.

²² Y. Kırayit, *73 Numaralı Mühimme*, s. 91.

²³ Taşkesenlioğlu, "Müd" kelimesini okumamış ve çalışmasında yalnızca "150 miri arpa" ifadesini kullanmıştır. Ancak orijinal hüküm incelendiğinde "müd" kelimesinin de belgede yer aldığı görülmektedir. Böylelikle arpanın miktarının tam olarak ne olduğu ortaya çıkmaktadır. "Müd" Osmanlı Devleti'nde çoğunlukla gıda maddelerini ölçerken kullanılan ağırlık ölçüsüdür. *74 Numaralı Mühimme Defteri*, H. 192, s. 61; Ayrıca "müd" hakkında detaylı bilgi için bkz. Cengiz Kallek, "Müd", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, Ankara 2020, s. 455.

²⁴ C. Taşkesenlioğlu, *74 Numaralı Mühimme*, s. 129-130.

²⁵ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyânları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 451-452.

“cürm-i cinayet” adı altında toplanan vergileri, kendilerine almak için her ay dolaşıp halka zulmetmişlerdir. Bu durum tespit edildikten sonra, suç işleyen kadıların il dışına çıkmaları yasaklanmıştır.²⁶

Bu yıllarda bilhassa kadıların yaptığı bu usulsüzlüklerin artması üzerine, Gence beylerbeyi ve Şamahı kadısına gönderilen hükümden anlaşıldığı üzere, kadıların uygun hareketler sergilemesi amacıyla bir adaletname yayınlanmıştır.²⁷ Bu adaletnamenin hazırlanması oldukça önemlidir. Zira padişahın verdiği emirler anlamına gelen adaletname, fermanlarla aynı niteliğe sahipti. Zulme engel olmak, halkın can ve mal güvenliğini sağlamak gibi amaçlarla yayınlanır ve reyaya karşı elinde bulunan otoriteyi kötüye kullanan devlet yöneticilerine ikaz anlamına gelirdi.²⁸ Adaletname yayınlansa da yine de olayların ardı arkası kesilmemektedir. İlerleyen zamanlarda farklı kazalarda bulunan bazı kadıların menfi hareketleri bu kanıya delildir. Örneğin, Bursa kadısına gönderilen bir hükümden, bazı kadıların ve onların adamlarının fitne ve fesada sebep olduğu, halka kötü davrandığı ifade edilmektedir.²⁹ Yine aynı yıl içerisinde Maraş kadısına ve Dulkadiye beylerbeyine gönderilen hükümden, Elbistan’da bulunan kadıların “avarız” adı altında toplanan paralara el koyduğu belirtilmektedir. Bu olumsuz eylemi ise alınması gereken paradan fazlasını isteyerek yapmışlardır. Örneğin, bir sicil için 4 para verilmesi gerekirken, 20 para alınmış, bir mürasele için 7 para verilmesi gerekirken 20 para alınmıştır. Bunu anlayan ahali ise şikâyetle bulunmuştur.³⁰ Görüldüğü üzere kadıların halk üzerindeki baskısı her ne yapılsa yapılsın tam anlamıyla engellenememiştir.

17. yüzyılın başlarında da kadıların yaptığı olumsuz faaliyetlere dair pek çok örnek mevcuttur. Örneğin 1603 yılında Akçakızanlık kazasında bulunan birçok kişi bir araya gelerek Kadı Mehmed Efendi’nin kendilerine iyi davranmadığını ve görevini layıkıyla yerine getiremediğini ifade eden bir dilekçe yazmışlardır.³¹ Buna benzer bir örnek de İskenderiye’den verilebilir. Burada da ahali, bölgedeki kadının insanlara eziyet ettiğini ve yapılan haksızlıklara artık tahammüllerinin kalmadığını belirttikleri bir arzuhal sunmuşlardır. Bu arzuhalde, Emir Mehmed adındaki kadının başka bir yere tayin edilmesi istenmiştir.³² Yine aynı yıl içerisinde padişah, Anadolu muhafazasında bulunan Vezir Hafız Ahmed Paşa’ya, asi kimseler hakkında bir emir göndermiştir. Birçok kişi hakkında hüküm verilen fermanla, Süleyman isiminde bir kadıya ait bilgiler de yer almaktadır. Bu hatt-ı hümayunda, ilim ehlinde sayılan Süleyman Efendi adında bir kadının, zalim bir insan olduğu ve çok fazla bir şekilde fitne-fesada sebebiyet verdiği ifade edilmektedir. Bu sebeple Hamid ve Teke vilayetlerinden alakasının kesilmesine, sonrasında ise Mısır’da bulunan El-İrac bölgesine sürgün edilmesine karar verilmiştir.³³

1605 yılında zalim olarak nitelendirilen bir başkası ise İncecik kadısı Abdülhamid’dir. Bu kişinin sefer için toplanılması gerekenler hususunda hileler yaparak halktan emredilen miktarın çok üzerinde akçe ve tavuk topladığı ifade edilmektedir. Ayrıca kendisinin uydurduğu başka isimlerle de ahalden paralar almıştır. Bunlarla da yetinmemiş, Nuh Çelebi Vakfı olarak nitelenen bir bahçeyi hileye başvurarak üzerine almış ve bu vakfı harap bir hale sokmuştur. Bu olaylar üzerine suret-i sicilleriyle beraber durumun yazılı bir şekilde merkeze bildirilmesi ve sonrasında gelecek emre göre hareket edilmesi istenmiştir.³⁴

²⁶ C. Taşkesenlioğlu, *74 Numaralı Mühimme*, s. 53.

²⁷ C. Taşkesenlioğlu, *74 Numaralı Mühimme*, s. 57-58.

²⁸ Halil İnalçık, “Adaletname”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul 1988, s. 346-347.

²⁹ C. Taşkesenlioğlu, *74 Numaralı Mühimme*, s. 126.

³⁰ A. Acar, *74 Numaralı Mühimme*, s. 93.

³¹ BOA, *İE. ŞKRT. 5/454*, 25 Zilkade 1011 [6 Mayıs 1603].

³² BOA, *İE. ŞKRT. 5/455*, 22 Zilkade 1011 [3 Mayıs 1603].

³³ BOA, *HAT, 1446/17*, 29 Zilhicce 1011 [9 Haziran 1603].

³⁴ S. Demir, *75 Numaralı Mühimme*, s. 96-97.

Aynı yıl içerisinde Menlek kadısı Ahmed Efendi'nin, ahaliden "sürsat" adı altında fazla miktarda akçe topladığı görülmektedir. Ayrıca kendisi nüzul alırken ve koyun toplanırken insanlardan harcırah talep etmiştir. Şikâyet üzerine mahkemelik olmasına rağmen Ahmed Efendi, davete icabet etmemiş ve bunun üzerine Çavuş Ömer Efendi, suçlu olan kadıyı yakalamak üzere görevlendirilmiştir.³⁵

Bazı hükümlere bakıldığında, kadı ve naiblerin iş birliği içerisinde olup birçok suç işlediği de görülebilmektedir. Buna dair çok sayıda örnek bulunmaktadır. Mesela 1595 yılında gerçekleşen bir olayda, birden fazla kadı ve naib müşterek hareket ederek halka zulmetmiştir. Rum beylerbeyi ile Hüseyinabad ve Yörük kadılarına gönderilen hükümde, Kadı Ahmed, Kadı Veli ve Naib Aşkı Fakih'in, Veli isminde başka bir kimseyi de yanlarına alarak eşkiya ile ortaklaşa hareket ettiği belirtilmektedir. Bu kişiler Rum tarafına gelerek halka kötü davranmışlar ve zulmetmişlerdir. Bu durum haber alınınca, suçluların bir an evvel cezasının verilmesi emredilmiştir.³⁶ Her ne kadar suçluların cezalandırılması emredilse de bölgede yaşayan halkın büyük bir çaresizlik içerisinde kaldığı söylenebilir. Nitekim bu olayda iki kadı, bir naib ve sözü geçen eşkiyalar baş roledir. Ahali için sığınılacak bir yerin kalmadığı ürkütücü bir hadisedir.

Bir başka örnekte ise kadı ve naibi yine birlikte hareket etmektedir. İsmi belirtilmeyen bir kazanın kadısına gönderilen hükümde, göreve yeni başlayan kadı ve naiblerin eskileri gibi olmadığı, eski kadıların ikamet ettiği yerlerde dahi oturmayarak köy köy gezerek halka zulmettikleri ifade edilmektedir. İsmi belirtilmeyen bu kadı ve naibi, ahalinin malını gasp etmiş, hüccet ve sicil gibi belgelerin gerekmediği durumlarda bile hüccet ve sicil akçesi almaya yeltenmişlerdir. Ayrıca ahaliden, kendileri için bazı eşyaları talep etmişler ve halktan birçok şey toplamışlardır. Bununla da yetinmeyen kadı ve naibi, ölen kişiler üzerinden de kâr yapmaya çalışmıştır. Nitekim vefat eden birisinin malını fazla göstererek "resm-i kısmetin" bedelini arttırmışlardır.³⁷ Anlaşıldığı üzere genel olarak daha fazla para kazanmak amacıyla olumsuz eylemler gerçekleştirilmektedir. Bu hususta, kazadan kazaya farklı yöntemler ve farklı sahtekarlıklar görülebilmektedir.

Örneğin, daha fazla para kazanabilmek adına "kulak akçesi" ismiyle halktan 70 akçe toplayan Hüsam Efendi'de Avrethisarı'nda kadılık yapmıştır. Hatta bu kadı imamın burnuna kıl geçirip sakalını da tıraş etmiştir.³⁸ Para için türlü türlü yollara başvuran bir başka kadı ise Çukurca'da görev yapan Yahya Efendi'dir. Bu kadı, tamamen kendi isteğiyle halktan 5.000 veya 10.000 akçe toplamıştır. Ayrıca davalara bakmak için insanlardan "ayak teri" ismiyle yine ekstradan paralar almıştır. Bunların dışında da başka kimselerle iş birliği yaparak insanlara zulmetmeye başlayınca şikâyet edilmiş ve sonrasında durum teftiş edilerek, kadı hakkında gerekenin yapılması emredilmiştir.³⁹ Netice itibarıyla aktarılan üç olayda da kadılar ve naib kendi ihtiraslarının tesirinden kurtulamamış ve para için insanlara kötü davranıp onları mağdur etmişlerdir.

Kadılar yalnızca devlet yöneticileri veya naiblerle iş birliği yapmamış aynı zamanda eşkiyayla ve ahaliden güçlü olan kimselerle de ortaklaşa hareket etmişlerdir. Örneğin, Adala kazasında Kapucı Mehmed adında birisiyle iş birliği yaparak birçok suç işleyen Mehmed Efendi isminde bir kadı bulunmaktadır. Mehmed Efendi, adaşı Kapucı Mehmed'le müşterek hareket ederek Müslüman ahaliden bazılarını iftiralar atmış, evlerini basmış, genç erkeklere hizmetlisi olma talebinde bulunmuş ve kabul etmeyenleri dövmüştür. Ayrıca Ahmed adında bir kişinin değirmen taşını zorla yıkmışlar, yüklü miktarda kerestesini alıp bu malzemeyle de yeni bir ev

³⁵ A. Keleş, *75 Numaralı Mühimme*, s. 231.

³⁶ F. Sönmez, *73 Numaralı Mühimme*, s. 106-107.

³⁷ A. Acar, *74 Numaralı Mühimme*, s. 93-94.

³⁸ Ö. Bayramoğlu, *73 Numaralı Mühimme*, s. 203.

³⁹ Y. Kırayit, *73 Numaralı Mühimme*, s. 146-147.

yapmışlardır. Ahmed adındaki kişi, şikâyetle bulunmuş ancak bir netice alamamıştır. Nitekim bunu öğrenen kadı, Ahmed Efendi'nin evini basmış ve kendisine zulmetmiştir. Bu durum tamamen öğrenildikten sonra Saruhan Beyine, Borlu, Kayacık ve Nif kadılarına hüküm gönderilmiş, gerekenin şerle yapılması ve sonrasında yapılanların yazılı bir şekilde merkeze bildirilmesi istenmiştir.⁴⁰ Bazı kadılar bu şekilde başkalarıyla ortaklaşa hareket ederek haddini ciddi anlamda aşmıştır. Aynı yıllarda bu tarz bir olayın Lazikiye'de de yaşandığı görülmektedir. Burada da Mehmed isimindeki kadı; yayabaşı olarak görevlendirilen kişinin oğlu Tahir Mehmed Efendi ve bazı yeniçerilerle birlikte hareket ederek halka eziyet etmiştir. Müslüman birçok kimseyi hapsedirmiş, kiminden 30.000 kiminden 20.000 kiminden 15.000 akçe alıp kendi aralarında paylaşmışlardır. Bunların dışında bazı kimselerden rüşvetler alarak mahkemede onları kayırmışlar ve yalancı şahitlik de yapmışlardır.⁴¹

Antalya'da bulunan başka bir kadı ise yanına Haydar isimli bir kişiyi alarak büyük bir suç işlemiştir. Ahaliden "beytü'l-mal"⁴² adına birçok eşya alıp kendi zimmetine geçirmiştir. Ayrıca 70-80 civarı levend ve 40 tane tüfekli adamı bir araya toplayarak birçok kimseyi katlettirmiştir. Bununla da kalmamış, Müslüman birçok kimsenin ambar ve dükkanlarını mühürletip satmıştır. Üzerinde çok miktarda para bulunduğu tahmin edilen bu kadının bir an evvel yakalanması ve yargılanması emredilmiştir.⁴³ Görüldüğü üzere Antalya'da bulunan bu kadı, kendisine verilen görevin dışına çıkmış ve bir eşkıya gibi faaliyet göstermiştir.

Kadıların zaman zaman yanlarına çok sayıda farklı işler yapan kimseleri de aldığı söylenebilir. Bu şekilde çevresinden destek alıp devlet yöneticisinin üzerine yürüyen bir kadı örneği mevcuttur. Koçhisar'da kadılık yapan Alaaddin Efendi, naibi Mustafa Efendi ve bazı eşkıyalarla birlikte karar alıp, Kastamonu sancakbeyi üzerine yürümüş ve sancakbeyinin dört adamını yaralamıştır. Ayrıca mirlivâ haslarından topladığı akçelerden 30.000 nakit, iki kemer raht,⁴⁴ iki kemer kılıç ele geçirmiş, sancakbeyine ait olan birçok eşyayı yağmalamış ve yakalanan iki kişiyi de tekrar serbest bırakmışlardır.⁴⁵ Zikredilen son iki olaydaki kadıların davranışlarına bakıldığında, ilim ehli birer insandan ziyade acımasız birer eşkıya tasvirinin gözler önüne geldiği söylenebilir.

Bir iş birliği vakası da Belgrad'da görülmektedir. Nitekim Belgrad'da cizye toplamakla görevlendirilen Kızıl Osman isimindeki bir sipahi, Kadı Habib Efendi'yle birlikte hareket ederek halka zulmetmişler ve yanlarına 200 civarı sekban ile bazı eşkıyaları alarak köy köy dolaşmışlardır. Cizyeleri kendi istedikleri miktarda toplamışlar ve ahalinin birçok malına el koymuşlardır. Bunun üzerine Habib adlı kadı görevinden alınmıştır.⁴⁶

1604 yılında Atina'da gerçekleşen bir olayda ise kadı Şahoğlu Mustafa Efendi baş roldedir. Mustafa Efendi, eşkıya ile iş birliği yapıp "peksimet parası" adı altında 100.000'den fazla akçe toplayıp insanların hakkına girmiştir. Bu durumu şikâyet eden kimseleri de yakalamışlar ve kendilerinden yine zorla akçe almışlardır.⁴⁷ Görüldüğü üzere kadılar yurdun birçok yerinde otoritesi olan başka kimselerle bir araya gelip köylüye eziyet etmektedir.

⁴⁰ C. Taşkesenlioğlu, *74 Numaralı Mühimme*, s. 156.

⁴¹ Ö. Bayramoğlu, *73 Numaralı Mühimme*, s. 211-212.

⁴² Beytülmâl, devlete ait olan taşınır taşınmaz bütün mallara verilen isimdir. Detaylı bilgi için bkz. Mehmet Erkal, "Beytülmâl", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul 1992, s. 90.

⁴³ Y. Kırayit, *73 Numaralı Mühimme*, s. 139.

⁴⁴ "Raht" kelimesinin sözlük anlamı koşum, at takımıdır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde "raht" adı verilen bir hazine bulunmuş ve burada önemli eyer takımları saklanmıştı. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2009, s. 874; Emine Dingç, "Osmanlı Hazinelelerinden Bir Fon: Raht Hazinesi", *İkinci İktisat Tarihi Kongresi Bildiriler 1*, (ed. Mustafa Öztürk, Ahmet Aksın), Elâzığ 2013, s. 214-215.

⁴⁵ Ö. Bayramoğlu, *73 Numaralı Mühimme*, s. 152-153.

⁴⁶ A. Keleş, *75 Numaralı Mühimme*, s. 55.

⁴⁷ A. Keleş, *75 Numaralı Mühimme*, s. 250-251.

1605 yılında yine bir kadı, yanındaki hatibiyle birlikte hareket ederek birçok suç işlemiştir. Mudurnu'da ikamet eden Abdülfettah adınaki kadı, hatib Mehmed Efendi'yle beraber, yanlarına birçok kişiyi daha alarak köy köy dolaşmış ve halka eziyet etmiştir. Bunun üzerine olayların teftiş edilmesi için kazaya bir görevli gönderilmiş ve suçluların hapse atılarak merkezden gelecek kararın beklenmesi emredilmiştir.⁴⁸

Görev başına geldikten sonra bu şekilde olumsuz davranışlar sergileyen kadılar olduğu gibi azledildikten sonra da bu hareketlerine devam edenler olmuştur. Örneğin, Şuhud kadısına gönderilen hükümde, azledilmiş olan Müslihiddin Efendi ismindeki kadının, Halac nahiyesinde ikamet ettiği ve burada görülen davalara müdahil olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca bu kadı, davalarda kendi istediği netice alınmadığı durumlarda, ahaliyi ve eşkıyaları ciddi anlamda kışkırtmıştır. Bu gibi hareketlerinden dolayı birçok defa karışıklıklar çıkaran Müslihiddin Efendi'nin Dersaadet'e gönderilmesi emredilmiştir.⁴⁹ Bu olaydan anlaşıldığı üzere bir kadı, azledilmiş olsa da devlet kurumlarına rahatlıkla gelebilmekte ve davalara müdahale edebilmektedir. Böylelikle ortaya bu gibi sorunlar çıkmış ve ahali olumsuz yönde etkilenmiştir.

Bu örnekte olduğu gibi Sandıklı'da yaşayan ve azledilmiş olan kadı Ahmed Efendi de davalara müdahale etmeye çalışmıştır. Ayrıca yanına müderris olarak görev yapan Sarı Bekir, Yakub ve Kara Hasan adlı kişileri de almıştır. Bu kişiler davalara kendilerini vekil tayin ettirmişler ve toprak kadılarını tehdit etmekten çekinmemişlerdir. Bunların dışında halktan çeşitli isimlerle akçeler aldıkları da tespit edilmiş ve sonrasında haklarında gerekenin yapılması emredilmiştir.⁵⁰

Azledilmiş ve olumsuz faaliyetler gerçekleştiren bir kadı örneği de Foça'dan verilebilir. Foça sakinlerinden olan Mehmed ve Kemal Efendi azledilmiş eski kadılardandır. Görevlerinden alınmış olsalar da hâlâ fitne çıkarmaya devam ettikleri belirtilmektedir. Ahaliden bir kimsenin davası görüldüğünde, müdahale etmekten geri durmayan bu kadıları, birçok kişi şikâyet etmiştir. Nitekim bu kadılar zamanla ciddi bir tehdit oluşturmaya başlamıştır. Örneğin, Mustafa isimli bir eşkıya, Nasuh adında birisini öldürmüştür. Bu kadılardan korkan ahali ise olaya hiçbir tepki verememiş ve mahkemede seslerini çıkaramamıştır.⁵¹ Belli ki kadılar, Mustafa isimli eşkıyayı himaye etmekte ve davalara katılıp insanlara korku vermektedir.

Görevden alındığı halde hâlâ halktan para toplamaya devam eden bir başka kadı ise Ahmed Efendi'dir. Acara'da kadılık yapmış olan Ahmed Efendi, Şuca'eddin kazasına gelerek çeşitli isimlerle akçe toplamıştır. Haksızlığa uğrayan insanlar, bu kişiyi şikâyet etmişler ve nihayetinde Ahmed Efendi'nin bölgeyle alakasının kesilmesi emredilmiştir.⁵²

Para hırsından vazgeçemeyen kadılar görevden ayrılmış olsalar da rahat duramamıştır. Buna dair bir örnek de Mekri, Ferecik ve İpsala kadılarına gönderilen hükümde yer almaktadır. Bu hükümde, önceden Ferecik kadısı olan Hüseyin Efendi'nin birçok kişiden zorla 30.000 akçe aldığı ifade edilmektedir. Ayrıca bu kadı civar köylere de gitmiş ve 60.000 akçe daha toplayıp, gittiği bölgede bulunan insanlara zulmetmiştir.⁵³

Azledildikten sonra ahlak dışı birçok hareket sergileyen diğer bir kadı Ortapare'de görev yapmış olan Ahmed Efendi'dir. Bu kadı bulunduğu bölgede birçok kadına tecavüz etmiş, Müslüman kimseleri haksız yere öldürmüş ve bir eşkıya gibi insanlardan zorla para toplamıştır. Bunun üzerine hakkından şerle gelmesi emredilmiştir.⁵⁴ Bu örneklerden anlaşılacağı üzere

⁴⁸ A. Keleş, *75 Numaralı Mühimme*, s. 94.

⁴⁹ C. Taşkesenlioğlu, *74 Numaralı Mühimme*, s. 148-149.

⁵⁰ A. Acar, *74 Numaralı Mühimme*, s. 59-60.

⁵¹ S. Demir, *75 Numaralı Mühimme*, s. 118-119.

⁵² F. Sönmez, *73 Numaralı Mühimme*, s. 162-163

⁵³ Y. Kırayit, *73 Numaralı Mühimme*, s. 130-131.

⁵⁴ F. Sönmez, *73 Numaralı Mühimme*, s. 59.

kadılar, azledildikten sonra da boş durmamıştır. Bir başka örnek ise Siyami ismindeki kadıdır. Bu kadı da azledildikten sonra kendine ortaklar bulmuş, Müslümanların mallarını gasp ederek telef etmiş ve birçok kimseye haksızlık yapmıştır.⁵⁵

1595 yılında görevinden ayrıldığı halde suç işlemeye devam eden kadıların sayısı her geçen gün artış göstermiştir. Örneğin, Kalecik kadısına gönderilen emirde, önceden Çukurca'da kadı olan Yahya Efendi'nin gece vakti ev bastığı, zorbalık ettiği, reyanın 5-10 bin civarında akçesini aldığı, verilen emirlere riayet etmediği ve birçok kimseye ortak hareket ederek şeriata aykırı birçok eylem gerçekleştirdiği ifade edilmiştir. Bu sorunların çözülmesi için bir kişi görevlendirilip bölgeye gönderilmiş ve suçluların tespit edilmesi istenmiştir.⁵⁶

Azledilmiş kadılar bazı zamanlarda ise hatipler, müderrisler, imamlar ve naiblerle bir araya gelerek fitne ve fesada sebep olmuşlardır. Kastamonu'da bulunan kadılara gönderilen hükümde, bu hususla ilgili bir malumat yer almaktadır. Gönderilen hükümde, ilim ehli birçok insanın bir araya gelerek halka zulmettiğinden bahsedilmektedir. Kadı ve beraberindekiler, bazı bölgelerde toplanıp örneğin, “*Elbis kadısı ve kaymakamı buraya gelmelidir*” gibi sloganlar atıp halkı kışkırtmış ve eğer istediğimiz olmazsa gelmeyenleri taşlarız diyerek herkesi tahrik etmişlerdir.⁵⁷ Bu olaylardan anlaşılacağı üzere kadı olarak nitelenen bazı kimseler, gerçek manada insanlara zulmetmiş ve görevlerinden ayrılması bu zulme mâni olamamıştır. Ayrıca bu kimselerin ilim sahibi ve adaleti sağlayıcı birer insan olmadıkları çok açık bir şekilde görülmüştür. Bilakis kadılık makamına iltimasla gelmiş olduklarının düşünülmesi oldukça tutarlı bir görüş olarak telakki edilebilir. Nitekim kadıların, azledildiği halde hâlâ birçok suç işlemeye yeltenmesi onların İslam dininden, ilimden ve ahlaktan çok uzak olduğunu göstermektedir.

Kadının yardımcısı konumunda bulunan naibler de zaman zaman halka zulmetmişlerdir. Örneğin, Amasya Bey'ine ve kadısına gönderilen hükümde, Kara Ali isimli naibin yaptığı birçok olumsuz davranış sıralanmıştır. Kara Ali'nin Ezine, Geldikhan ve Hokle nahiyelerinde sürekli atlı birliklerle evlere saldırdığı, fakir fukaraya zulmettiği ve halktan zorla akçe topladığı ifade edilmiştir. Bu sebeplerle Kara Ali'nin görevinden azledildiği ve kürek cezasına çarptırılacağı bildirilmiştir.⁵⁸ Bu olayda ise bir kadı ismi geçmemektedir. Ancak onun vekili olarak görev yapan bir naib, büyük suçlar işleyerek insanlara zarar vermiştir.

Taşkınlık yapan bir başka naib ise Muhyiddin Efendi'dir. Suğla Bey'ine gönderilen hükümde, bu kişinin Aşağı Hamza ve civarında bulunan eşkıyaları himaye ettiği ve birçok kişinin malına el koyduğu ifade edilmiştir. Nitekim Pir Hüseyin Efendi'nin 5.000 akçesini, üç müd buğdayını ve 3.000 akçe değerinde olan bir adet bargirini, Hasan Efendi'nin 6.000 akçesini, Sarı Muslihiddin Efendi'nin 1.000 akçesini almıştır. Bunların dışında da birçok suça karışan naibin kürek cezasına çarptırılacağı ifade edilmiştir.⁵⁹

Halka zulmeden diğer bir naib Kara Sinan Efendi'dir. Ahaliye, “Ben sizler için mehayif müfettişine çok akçe verdim” diyerek köy köy gezerek fakir fukaradan 180.000 akçe toplamıştır. Haksız yere para toplamak gibi bir suç işlemesi yetmezmiş gibi bir de para alamadıklarını darp etmiştir. Bu sebeple bazı kimseler ciddi anlamda yaralanmıştır.⁶⁰

Görüldüğü üzere hem kadılar hem naibler veyahut her ikisi müşterek hareket ederek bilhassa 16. yüzyılın sonlarında büyük suçlar işlemişlerdir. İşlenen bu suçlar belli bir bölgeyle sınırlı kalmamış; Kastamonu, Çukurca, Bosna, Afşar, Çorum, Ferecik, Atina veya Foça gibi

⁵⁵ M. Uğurlu, 73 Numaralı Mühimme, s. 216.

⁵⁶ Y. Kirayit, 73 Numaralı Mühimme, s. 146-147.

⁵⁷ A. Acar, 74 Numaralı Mühimme, s. 89-90.

⁵⁸ F. Sönmez, 73 Numaralı Mühimme, s. 183.

⁵⁹ F. Sönmez, 73 Numaralı Mühimme, s. 188.

⁶⁰ S. Demir, 75 Numaralı Mühimme, s. 131-132.

çeşitli yerlerde de bu tarz olaylara rastlanmıştır. Ayrıca ağır suçlar işleyen bu kadı ve naiblere, genel anlamda ciddi cezalar verilmediği göze çarpmaktadır. Bunun en büyük iki delili ise azledildiği halde bu kişilerin zulmetmeye devam etmesi ve ağır suçlar işledikleri halde bazısına yalnızca kürek veya sürgün cezasının verilmesidir. Böylelikle verilen cezalar, sonraki kadı ve naibler için birer ibret vakası teşkil etmemiştir.

1.2. Müderrisler ve Hocalar

Medreselerde ders veren kişiye “müderris” denilmektedir. Bu kişiler ancak birçok hususta bilgi sahibi olduktan sonra medreselere tayin edilmiştir. Nitekim medreselerden mezun olacak bir talebe, ilmiye sınıfında yüksek mevkilere tayin edilmekteydi. Bu sebeple liyakatli müderrislerin iş başında olması toplumun ve devletin akıbeti için oldukça önemlidir.⁶¹ Topluma yön veren imam ve şeyhler ise diğer önemli görevlilerdendir. Camilerde cemaate namaz kıldırarak kimselere “imam”, tekkelerde ilim öğreten ve belli bir dalda otorite kabul edilmiş kişiye de “şeyh” denilmiştir. Aynı zamanda hem imam hem de şeyh için genel olarak hoca tabirinin kullanıldığı söylenebilir.⁶² İncelenen üç farklı mühimme defterinde, ehl-i şer içerisinde sayılabilecek müderrislerin olumsuz davranışlarına dair iki hüküm, şeyh ve imam olarak nitelenen kimselerin menfi hareketlerine dair ise birer hüküm yer almaktadır.

1595 yılına ait bazı hükümler ışığında, medreselerde görev yapan iki müderrisin vazifelerinin dışına çıktığı ve çeşitli suçlar işlediği söylenebilir. Bunlardan birincisi, Nazilli’de müderrislik yapan Nimetullah Efendi’dir. Bu müderris, danışmend⁶³ olan Hamza ve Ahmed isminde iki kişiyle müşterek hareket ederek meyhane açıp işletmeye başlamıştır. Meyhaneyle işi olmayan insanlara ise buranın bahçe olduğunu söylemişlerdir. Ahali bu durumdan rahatsızlık duyarak kadıya şikâyet etmiştir. Kestel kadısı İsmail Efendi, bu durumu öğrenir öğrenmez meyhaneyi kapatmak istemiş ancak Nimetullah Efendi, buna müsaade etmeyerek bazı eşkıyalarla iş birliği yapıp silahlanmışlardır. Sonrasında ise mahkemeyi basarak kadıyı tutuklamışlar ve eziyet etmişlerdir. Mahkemeyi basanlar arasında bulunan Hamza ismindeki danışmendin, olayları daha da büyüttüğü söylenebilir. Nitekim Hamza Efendi, kadıyı katletmek istemiş ve kendisine muhalif olan sipahi Sefer Efendi’nin gece vakti evini basarak eşine de tecavüz etmiştir. Ayrıca sipahinin bir de eşeğini öldürmüş ve öylece oradan ayrılmıştır.⁶⁴ Görüldüğü üzere ne müderrisin ne de danışmendin ilim sahibi insanlar olduğundan bahsedilemez. Bu olayları gerçekleştiren kişiler için ancak eşkıya ve zalim tabirinin kullanılması yerinde olacaktır. Nitekim zorla birisine tecavüz etmek, insanlara haksız yere kaba kuvvet uygulamak, mert bir düşmanın dahi yapmayacağı fiiliyatlardandır.

Yine aynı yıl içerisinde birçok suç işleyen diğer bir müderris Mamur Efendi’dir. Niksar kazasında ikamet eden bu müderris, eşkıyalarla birlikte hareket ederek halka birçok defa eziyet etmiştir. Ayrıca Mamur adlı müderrisin kardeşi Sancar Efendi, devlet emretmediği halde halktan 20.000 akçe toplamıştır. Bu kişiler halka zulmetmeye devam ettiği için şikâyet edilmişlerdir. Sonrasında teftiş için bölgeye birisi gönderilmiş ve gereken tedbirlerin alınması emredilmiştir.⁶⁵

Müderrislerin dışında şeyh olarak telakki edilen bazı kimselerinde eşkıyalık yaptığı kayıtlara geçmiştir. Kastamonu’da bulunan Okiya zaviyesine bağlı şeyhlerden Nureddin,

⁶¹ Müderrisler hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, “Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı” *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi* C. 1, (Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul 1994, s. 259-262; İ. H. Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 45-83.

⁶² Kemal Beydilli, “İmam”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul 2000, s. 181; Casim Avcı, “Şeyh”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, C. 39, İstanbul 2010, s. 49.

⁶³ Fatih Dönemi’nde tesis edilen Sahn medreselerinde tahsil gören talebelere “danışmend” deniliyordu. Detaylı bilgi için bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 9-10.

⁶⁴ M. Uğurlu, *73 Numaralı Mühimme*, s. 102-103.

⁶⁵ F. Sönmez, *73 Numaralı Mühimme*, s. 193.

Pirdede Mesud, Abdulhayy, Mustafa, Ahmed, Ali, Süleyman ve İbrahim Efendi, “sıpahtı oğları” adıyla Müslümanların evlerini basmış, eşyalarına el koymuş ve birçok kimseye eziyet etmiştir. Bunun üzerine şerle haklarından gelinmesi emredilmiştir.⁶⁶ Buradaki olayda ise İslam dininin mümessili olarak görülen ve şeyh olarak nitelenen bazı kimseler, yine Müslüman olan ahaliye zarar vermektedir. Böylelikle ciddi bir çelişkiye düşülmüş ve İslam dininin ana kaynağı olan Kur’ân-ı Kerîme muhalif hareket edilmiştir.⁶⁷

İlim ehli olarak bilinen ve çok sayıda suçta karışan kişilere bir örnek de Ankara’dan verilebilir. 1605 yılında Ayaş kadısına ve Ankara beyine gönderilen hükümdede, Başbereket karyesi sakinlerinden İmam Süleyman’ın daima fitne ve fesatla meşgul olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca bu imamın çok sayıda öküzü ve davarı olmasına rağmen hırsızlık yaptığı belirtilmiştir. Şikâyet üzerine durum incelenmiş ve Süleyman Efendi’nin hapse atılmasına karar verilmiştir.⁶⁸ Buradaki olayda ise imam sıfatını taşıyan bir kimse, yine İslam dininde kesinlikle yasak olan hırsızlık gibi büyük bir suçta işlemiştir.⁶⁹ Böylelikle İslam dinini iyi bir şekilde temsil edemediği ve etrafındaki insanlara zarar verdiği söylenebilir.

1.3. Suhteler

Osmanlı Devleti’nde kuruluş yıllarından itibaren en yüksek eğitim kurumu medreselerdi. Medreseler esas şeklini Fatih döneminde almıştır. Nitekim bu dönemde Sahn-ı Seman medreseleri kurulmuş ve çok sayıda yeni ders müfredatı eklenmiştir. Ayrıca bu medreseye talebe yetiştirmek için çok sayıda “tetimme” ismi verilen medreseler tesis edilmiştir. Sahn-ı semanda eğitim gören talebelere “danişmend” denirken, tetimme medreselerinde tahsil gören talebelere de “suhte” ismi verilmiştir.⁷⁰

Suhte kelimesi, Farsça’da yanmış, tutuşmuş anlamına gelmekte olup Osmanlı Devleti’nde ilim aşkıyla yanıp tutuşan talebeler için kullanılmıştır. Bu terim zaman içerisinde “softa” şeklini almış ve bilhassa 16. yüzyıldan itibaren “softa” tabiri daha fazla kullanılır olmuştur. Bu talebeler medreselerde üç yıl civarı eğitim aldıktan sonra danişmend olurlardı. İyi bir tecrübeye sahip olduktan sonra suhtelere ders okutma haklarına da haizlerdi. Osmanlı kuruluş yıllarından 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar olan zaman diliminde, bu talebeler topluma ve devlete büyük faydalar sağlamış ancak sonraki süreçlerde medreselerde tedricen bozulmalar başlamıştır. Yüksek ulemanın çocuklarına imtiyaz sağlanması, talebelerin rüşvetle sınıf atlar hale gelmesi, müfredattan pozitif ilimlerin kaldırılması ve iltimasın yaygınlaşması gibi olumsuz faaliyetler klasik medrese sistemini bozmuştur. Böylelikle medreselere liyakatsiz birçok kimse alınır hale gelmiş ve nitelik her geçen gün düşmeye başlamıştır.

16. yüzyılın ikinci yarısında başlayan ekonomik bozulmalar ve sosyal gerginlik suhteleri de etkilemiştir. Nitekim kırsal alanlarda yaşayan gençler, şartları iyi olan medreselere akın etmeye başlamışlardır. Hem yatılı olması hem de burs vermesi açısından medreseler birçok kimse için geçim yeri haline dönüşmüştür. Kapasitesinin üstünde talebe almaya başlayan medreselerde, eğitimin niteliği de düşmeye başlamıştır. Böyle bir kaos ortamında bulunan medrese talebelerinin pek fazla dışarı çıkamadıklarından ve mezun olduktan sonra işsiz kalacaklarını bildiklerinden dolayı zamanla psikolojileri de bozulmuştur. Bu sebeple suç işlemeye meyilli bir hale gelmişlerdir. Celali isyanlarının da tesiriyle birçok suhte çeşitli bölgelerde çeteler kurmaya başlamıştır. Tahsilli ve ilim erbabı olarak görülen bu suhteler, aynen

⁶⁶ F. Sönmez, *73 Numaralı Mühimme*, s. 152

⁶⁷ Kur’ân-ı Kerîmde birçok ayette Müslüman bir kimsenin başka bir Müslümana zarar vermesi kesinlikle yasaklanmış ve mü’minlerin ancak kardeş olduğu ifade edilmiştir. *Âl-i İmrân* 3/103; *Mâide* 5/54; *Hucurât* 49/10-12.

⁶⁸ A. Keleş, *75 Numaralı Mühimme*, s. 209-210.

⁶⁹ *Bakara* 2/188; *Mâide* 5/38; *Yusuf* 12/75.

⁷⁰ İ. H. Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 1-10.

bir eşkiya gibi köyleri basmış, ahalinin malını yağmalamış ve daha birçok suça karışmaya başlamıştır.⁷¹ Bu dönemlerde suhtelerin ismi artık zalimlik yapan sipahi ve eşkiyayla beraber anılır olmuştur. Nitekim bazı hükümlerde veya arşiv vesikalarında; sipahi, eşkiya ve suhtelerin işlediği suçlar bir arada zikredilmiştir.⁷² İncelenen dönem aralığında tutulan üç farklı mühimme defterinde ve arşiv kaynaklarında suhtelerin işlediği suçlara dair pek çok örnek bulunmaktadır. Yurdun birçok yerinde olaylar çıkaran suhteler, kimi zaman yanlarına güçlü bir kişiyi almışlar, kimi zaman da eşkiyalarla müşterek hareket etmişlerdir.⁷³ Netice itibariyle birçok olaya karışmışlar, tecavüz ve adam öldürmek gibi çok ağır suçları da işlemekten çekinmemişlerdir.

Örneğin suhteler İzmir’de çok ciddi suçlar işlemişlerdir. 1595 yılında suhte olarak nitelenen İbrahim Efendi ve arkadaşları yol kesmeye başlamışlar, adam öldürmüşler ve birçok kişinin malına el koymuşlardır.⁷⁴ İzmir’deki suhte olaylarının bir sonraki yılda da devam ettiği görülmektedir. Örneğin, 1596 yılında Suğla (Sığla)⁷⁵ beyine, Kızılhisar ve İzmir kadısına gönderilen hükümde, Kızılhisar’da yaşayan Osman isimli suhtenin isyan çıkarttığı ifade edilmiştir. Bu kişi yanına birçok kimseyi toplayarak ahalinin malını yağmalamış ve erkek çocuklarını ailelerinden zorla almıştır. Bu suhteler hakkında defalarca teslim olması için haber gönderilmesine rağmen teslim olmamışlardır. Ancak bu defa hapsedilmeleri emredilmiştir.⁷⁶

Yine aynı yıl içerisinde Teke ve Hamid sancaklarında bulunan kadı ve beylere, suhte olaylarından dolayı üç defa hüküm gönderilmiştir. Bunlardan ilkinde, bazı suhtelerin önemli devlet görevlilerinin sefere gitmesini fırsat bilerek olumsuz hareketler sergilediği belirtilmektedir. Suhteler, kendilerini denetleyecek kimselerin olmamasından istifade edip, eşkiyalarla birleşmiş ve yolları keserek birçok kimseden akçe veya eşya almışlardır. Ayrıca bu kimseler bazı köyleri ve evleri de basarak birçok kişiye eziyet etmişlerdir. Bunların üzerine Eğirdir’de bulunan Ali Çavuş görevlendirilerek haklarından gelinmesi emredilmiştir.⁷⁷ Bir başka olayda ise suhteler yine ayaklanmış ve bölgedeki asayişini sağlamak için Mehmed Çavuş görevlendirilmiştir. Mehmed Çavuş’un vazifesini büyük bir ciddiyetle yaptığı söylenebilir. Nitekim birçok suhteyi yakalamış ve bir kısmının da bölgeyi terk etmesini sağlamıştır. Fakat Mehmed Çavuş sefere gidince, birçok suhte tekrar eski hareketlerine devam etmiştir. Bunun üzerine bu serseri kesiminin hakkından ancak Mehmed Çavuş’un geleceği anlaşarak kendisinin tekrar bu bölgeye dönmesi emredilmiştir.⁷⁸ Bu bölgede gerçekleşen ve kayıtlara yansıyan son olayda ise katletme durumu vardır. Veli adındaki bir kişi evlerinin basıldığını, babasının öldürüldüğünü ve birçok eşyalarının alındığını ifade etmiştir. Olay araştırılmış ve bu ağır suçları işleyenler arasında medrese talebelerinden Durak adlı bir suhtenin de olduğu anlaşılmıştır. Hatta bu kişinin, menfi eylemleri gerçekleştirenlerin başında geldiği ifade edilerek kürek cezasına çarptırılmıştır.⁷⁹ Bu örnekte de görüldüğü gibi bazı olaylarda bir medrese talebesi sivrilerek ortalığı karıştıran kişi olabilmektedir. Örneğin, zorbalık yapan bir diğer medrese talebesi Beyşehir’de ikamet eden Seyyid Müslim Efendi’dir. Kendisi suhte

⁷¹ Mustafa Alkan, “Softa”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul 2009, s. 342-343.

⁷² BOA, *İE. DH*, 7/697, 5 Rebîülâhîr 1012 [12 Eylül 1603].

⁷³ BOA, *İE. DH*, 7/700, 26 Rebîülâhîr 1012 [3 Ekim 1603].

⁷⁴ M. Uğurlu, *73 Numaralı Mühimme*, s. 74.

⁷⁵ “Suğla” ismi transkripsiyon edilen çalışmada “Sağlta” şeklinde okunmuştur. Ancak böyle bir yer bulunmamaktadır. Buranın Suğla sancağı olduğu 74 numaralı mühimme defterindeki orijinal hüküm incelenerek tespit edilmiştir. Ayrıca bu sancak için bazı zamanlar “Suğla” ismi kullanılırken bazı zamanlarda da “Sığla” ismi kullanılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. *74 Numaralı Mühimme Defteri*, H. 451, s. 142; BOA, *AE. SİBR 1/30*, 6 Muharrem 1050 [28 Nisan 1640]; BOA, *AE.SSLM.III 115/6985*, 21 Rebîülevvel 1211 [24 Eylül 1796].

⁷⁶ A. Acar, *74 Numaralı Mühimme*, s. 65-66.

⁷⁷ M. Uğurlu, *73 Numaralı Mühimme*, s. 60.

⁷⁸ Y. Karayit, *73 Numaralı Mühimme*, s. 158.

⁷⁹ F. Sönmez, *73 Numaralı Mühimme*, s. 168-169.

taifesine öncülük yaparak, birçok suç işlemiştir. Halka zulüm yapan bu kişinin güvenilir adamlarla Dersaadet'e gönderilmesi emredilmiştir.⁸⁰

Suhtelerin zamanla silahlanması da olayların artık daha kanlı bir hale geldiğini göstermektedir. Bunu fark eden devlet görevlileri gerekli önlemlerin alınmasını istemiştir. Örneğin, Kocaeli beyine gönderilmiş olan hükümde, medrese talebelerinin eşkıya ile beraber olup silahlandığı ifade edilmektedir. Eşkıyalık yapan bu kişilerin şerle haklarından gelinmesi emredilmiştir.⁸¹ Bir başka silahlanma olayı ise Hüdavendigâr'da meydana gelmiştir. Beypazarı kadısına gönderilen hükümde, bu bölgede bulunan suhtelerin silahlandığı ifade edilmektedir. Bunun üzerine ilerleyen zamanlarda daha fazla insana zarar vermemeleri için silahlarının ellerinden alınması emredilmiştir.⁸² Görüldüğü üzere silahlanma hadiseleri zamanla artış göstermektedir. Buna dair ilerleyen yıllarda da birçok örnek bulunmaktadır.

Örneğin 1596 yılında Konya'da yaşanan olayda birçok suç işlenmiş ve haksız yere insanlar öldürülmüştür. Bazı suhteler, kendilerini yeniçeri, sipahi, topçu veya cebeci olarak tanıtır köyleri dolaşarak ahalinin malını yağmalamış, birçok eşyasını gasp etmiş ve bazı kimselerin çocuklarını kaçırmışlardır. 10.000 civarı akçe toplayan bu suhteler, kendilerine para vermeyen bazı kişileri de öldürmüşlerdir.⁸³ Aynı günlerde buna benzer bir olay Döğeri⁸⁴ kazasında meydana gelmiştir. Burada da suhteler halkın malını yağmalamış, işlerine yarayan eşyaları almış ve birçok insana eziyet etmişlerdir.⁸⁵

Tarsus'ta da iki farklı suhte olayı meydana gelmiştir. Birincisinde, Kara Sinan,⁸⁶ Hamza, Bozdaş Ali ve bazı suhteler 20-30 civarında eşkıyayı yanlarına alıp yol kesmişler, adam öldürmüşler ve birçok malı yağmalamışlardır. Bu kişiler yalnız Tarsus bölgesiyle sınırlı kalmayıp Halep ve Karaman taraflarına da gidip eşkıyalık yapmışlardır.⁸⁷ Tarsus bölgesinde gerçekleşen diğer olayda ise Tarsus sakinlerinden olan Sinan Halife, Ahmed ve Ali isimlerindeki suhteler zekât ve başka isimler altında halktan para istemişlerdir. İnsanlara zulmeden bu suhtelerin birçok kişinin malını aldığı da ifade edilmektedir. Bunun üzerine, haklarında şerle gerekenin yapılması emredilmiştir.⁸⁸

Belli ki 1596 yılının sonlarında suhteler artık kalabalık gruplar halinde hareket etmektedir. Nitekim Karahisar-ı Sahib'de ve Huma'da yaşanan bir olayda kalabalık bir suhte grubunun olduğu ifade edilmektedir. Karahisar-ı Sahib'de⁸⁹ önceki örneklerde aktarıldığı gibi suhteler köyleri dolaşarak birçok insana zarar vermiştir.⁹⁰ Ancak Huma'da yaşanan olay çok daha büyük ve kanlı olmuştur. 150 kadar suhte, Huma bölgesini basmış, Pınarbaşı mahallesini harap bir hale getirmiş ve birçok kişiyi yaralamışlardır. Durum büyüyünce şehir halkı suhtelerin üzerine yürümüş ve iki suhteyi öldürmüşlerdir.⁹¹

⁸⁰ M. Uğurlu, *73 Numaralı Mühimme*, s. 129.

⁸¹ Ö. Bayramoğlu, *73 Numaralı Mühimme*, s. 82.

⁸² Y. Karayit, *73 Numaralı Mühimme*, s. 188-189.

⁸³ A. Acar, *74 Numaralı Mühimme*, s. 184-185.

⁸⁴ Taşkesenlioğlu'nun çalışmasında bu isim "Zikirlü" olarak okunmuş ancak bahsedilen mevkide böyle bir yer ismine herhangi bir kayıta rastlanmamıştır. Ayrıca orijinal hüküm incelendiğinde burasının "Döğeri kazası" olduğu anlaşılmıştır. *74 Numaralı Mühimme Defteri*, H. 148, s. 44.

⁸⁵ C. Taşkesenlioğlu, *74 Numaralı Mühimme*, s. 104.

⁸⁶ Bu isim Bayramoğlu'nun çalışmasında "Karamiyah" olarak ifade edilmektedir. Ancak tarafımızdan orijinal belgeye bakıldığında Kara Sinan olarak okunmuştur. *73 Numaralı Mühimme Defteri*, H. 783, s. 357.

⁸⁷ Ö. Bayramoğlu, *73 Numaralı Mühimme*, s. 119-120.

⁸⁸ Ö. Bayramoğlu, *73 Numaralı Mühimme*, s. 160.

⁸⁹ Aydın Acar'ın çalışmasında bu isim "Karahisar-ı Sahib" olarak ifade edilmektedir. Ancak doğru şekli Karahisar-ı Sahib" olacaktır. *74 Numaralı Mühimme Defteri*, H. 605, s. 203.

⁹⁰ A. Acar, *74 Numaralı Mühimme*, s. 143.

⁹¹ C. Taşkesenlioğlu, *74 Numaralı Mühimme*, s. 174-175.

17. yüzyılın başlarında da suhte olayları devam etmektedir. Ayrıca bazı kayıtlardan anlaşıldığı üzere suhteler zaman zaman devletin askerleriyle de karşı karşıya gelmiştir. 1603 yılındaki bir arşiv vesikasından suhtelerle sipahilerin Alaşehir bölgesinde çatışma içerisine girdiği anlaşılmaktadır. Bu mevkide gerçekleşen olayda birçok sayıda suhte ve sipahi hayatını kaybetmiş ve hadisenin başka bölgelere yayılmaması için önlem alınması istenmiştir.⁹² Ancak başka bölgelerde de çatışmaların hızla devam ettiği söylenebilir. Nitekim aynı zamanlarda Zeyton Kazası'nda da silahlı çatışmalar olmuş hatta devlet görevlisi Hüseyin Efendi vefat etmiştir.⁹³ Aynı yıl içerisinde İçel sancağına bağlı bulunan Silifke, Akliman ve Irgadı bölgelerindeki suhtelerin eşkıyalık yaptığı ifade edilmektedir. Suhteler bu bölgelerde bulunan kalelerin kilitlerini ele geçirmişler ve kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmışlardır. Ayrıca bölgede bulunan bazı kaleleri de kuşatma altına almışlardır. Bu sebeplerle zahire hususunda sıkıntılar yaşanmış, bir arzuhalde üst makama bildirilmiştir.⁹⁴

1605 yılındaki başka bir olayda bu sefer devletin askerleriyle suhteler müşterek hareket etmişlerdir. Mud kadısına gönderilen hükümdede, Mud kasabasında bulunan suhtelerle levendlerin bir araya gelerek şehri tahrip ettikleri ifade edilmektedir. Düzeni bozan kimselerin yakalanması için Küçük Hasan adında birisi görevlendirilip bölgeye gönderilmiştir.⁹⁵

Aynı yıl içerisinde suhteler yine büyük bir olay çıkarmışlardır. 1605 yılında İçel sancağında bulunan kadılara gönderilen hükümdede, birkaç yıldan beri levend ve suhtelerin birbirlerini katlettikleri ifade edilmektedir. Gerektiği takdirde suhtelerin üzerine silahla hücum edileceğinin belirtilmesi olayın ciddiyetini göstermektedir.⁹⁶ Nitekim kadılara ve beylere gönderilen bazı hükümlerden anlaşıldığı üzere 1605 yılı içerisinde çok ciddi vakalar yaşanmıştır. Buna bir örnek yine bahsi geçen İçel'den verilebilir. Gülnar kadısına ve İçel⁹⁷ beyine gönderilen hükümdede, suhte ve eşkıyaların köyleri bastığı, birçok eşyayı yağmaladığı ve çok sayıda insanı katlettiği ifade edilmiştir.⁹⁸ Aynı zamanlarda Kars, Sis, Payas ve Turha civarında başıboş gezen birçok suhte insanlara ciddi zararlar vermiştir. Suhtelerle 200 kadar eşkıya müşterek hareket ederek Sis sancağını harap bir hale getirmişler ve halka zulmetmişlerdir.⁹⁹

Yaşanan birçok olay neticesinde suhtelerin de çok büyük suçlar işlediği söylenebilir. Nitekim suhteler; yol kesmek, adam öldürmek, halkın malını yağmalamak ve hırsızlık yapmak gibi çeşitli suçlara karışmıştır. Bu suçları işlerken kimi zaman yalnızca kendi başlarına hareket etmişler kimi zaman da yanlarına eşkıyadan bazı kimseleri almışlardır. Sonuç olarak birçok insanın canını yakmışlar ve medreseleri kötü bir şekilde temsil etmişlerdir.

2. Suçları Önlemeye Yönelik Tedbirler ve Suçlulara Verilen Cezalar

İncelenen mühimme defterlerinde, suç işlenen bölgeye zaman zaman farklı görevlilerin tayin edildiği görülmektedir. Bu görevlilerden birisi vezirlerdir. Örneğin 1895 yılında reyaya zulmedenleri önleyebilmek için Vezir Hasan Paşa ve Tebriz Beylerbeyi görevlendirilmiştir.¹⁰⁰ 1603 yılında da eşkıyalık faaliyetlerinin önlenmesi için Karaman bölgesine Vezir Nasuh

⁹² BOA, İE. DH, 5/444, 28 Zilhicce 1011 [8 Haziran 1603].

⁹³ BOA, İE. DH, 7/639, 17 Şevval 1011 [30 Mart 1603].

⁹⁴ BOA, İE. DH, 6/620, 22 Muharrem 1012 [2 Temmuz 1603]; BOA, İE. DH, 6/616, 26 Muharrem 1012 [6 Temmuz 1603].

⁹⁵ A. Keleş, 75 Numaralı Mühimme, s. 240.

⁹⁶ S. Demir, 75 Numaralı Mühimme, s. 106-107.

⁹⁷ Bu yer ismi Keleş'in çalışmasında "İçil" olarak ifade edilmektedir. Ancak hem o zamanlarda hem de sonraki süreçlerde ortaya konulan çalışmalarda ve bilhassa arşiv kayıtlarında daha çok "İçel" ismi tercih edilmiştir.

⁹⁸ A. Keleş, 75 Numaralı Mühimme, s. 109.

⁹⁹ A. Keleş, 75 Numaralı Mühimme, s. 220-221.

¹⁰⁰ Y. Kırayit, 73 Numaralı Mühimme, 60.

Paşa tayin edilmiştir.¹⁰¹ Ayrıca bazı vakalarda vezirin maiyetinde bulunan müteferrikalar da¹⁰² ehl-i fesadın hakkından gelmesi için vazifelendirilmiştir. Örneğin Hüdavendigâr'da eşkıyalık yapan kimselerin kontrol altına alınması için müteferrika Derviş Efendi gönderilmiştir.¹⁰³ Menfi faaliyetleri önlemek amacıyla suç işlenen bölgelere tayin edilen bir diğer görevli ise dergâh-ı âli çavuşlarıdır. Nitekim Çankırı kazasında halka zulmeden bir kadıyı bulmak için Ahmet Çavuş,¹⁰⁴ ahaliden fazla miktarda para toplayan kadıyı bulmak için Ömer Çavuş,¹⁰⁵ ve Eğirdir'de bulunan birçok kişiye eziyet eden kadıyı yakalamak üzere Ali Çavuş görevlendirilmiştir.¹⁰⁶

Suçları önlemeye yönelik alınan bir başka tedbir ise adaletnameler olmuştur. Devlet otoritesinin mümessili olan yöneticilerin, reyaya karşı bu otoriteyi kötüye kullanmalarına karşılık, zaman zaman padişah tarafından gerekli görülen bölgelere adaletnameler gönderilmiştir.¹⁰⁷ Örneğin, halka zulmeden kadıların uygun davranışlar sergilemesi¹⁰⁸ ve halkın malını gasp eden bazı yöneticilerin yola getirilmesi maksadıyla zaman zaman adaletnamelerin yayımlandığı görülmektedir.¹⁰⁹

Olumsuz eylemleri önlemek amacıyla alınan diğer bir tedbir menzil, köprü ve önemli bazı mekanların kontrol altına alınmasıdır. Buna dair bir örnek Maraş Beylerbeyine gönderilen hükümde mevcuttur. Bu hükümde, Maraş'ta bulunan Çamlıbel Derbendi'nin haydut yuvası haline geldiği ifade edilmektedir. Bu sebeple derbendin kontrol altına alınması için Mehmed Çavuş ve 30 sipahi bölgeye gönderilmiştir.¹¹⁰ Yine Maraş'a bağlı Pazarcık mevkiinde bulunan bir derbend üzerinde bazı kimselerin, insanların önünü kesip malını gasp ettiği kayıtlara geçmiştir. Bu bölgenin güvenliği için tımarlı sipahilerden 60 kişi gönderilmiştir.¹¹¹ Kontrol altına alınan bir başka yer ise Diyarbakır'da bulunan Hasan Paşa Hanıdır. Bu handa yaşayan bazı sipahiler insanlara zulmettiği için şikâyet edilmiştir. Bunun üzerine Beylerbeyine emir gönderilmiş ve reyaya haksızlık yapılan bu hanın bir an evvel kontrol altına alınması istenmiştir.¹¹²

Her ne kadar olumsuz eylemleri önlemeye yönelik tedbirler alınsa da birçok kişi büyük suçlar işlemekten geri durmamıştır. Bu sebeple kendilerine zaman zaman çeşitli cezalar verilmiştir. İncelenen hükümlerde, olumsuz faaliyet gösteren kimselere en çok verilen cezanın hapis cezası olduğu görülmektedir. Bu ceza genelde eşkıyalara verildiği gibi devlet görevlilerine de verilmiştir. Örneğin 1595 yılında reyanın malını gasp eden bir sipahiye,¹¹³ 1596 yılında ahaliye zulmeden bazı suhtelere,¹¹⁴ 1605 yılında müşterek hareket ederek birçok suç işleyen kadı ve hatibine,¹¹⁵ yine aynı yıl hırsızlık yapan İmam Süleyman Efendi'ye¹¹⁶ hapis cezası verilmiştir.

¹⁰¹ S. Demir, *75 Numaralı Mühimme*, s. 37.

¹⁰² Padişah, vezir veya beylerbeyinin hizmetinde bulunan kimselere "müteferrika" denilmiştir. Kendileri genel olarak tek bir işle ilgilenmeyip çeşitli vazifelerle görevlendirilmişlerdir. Detaylı bilgi için bk. Erhan Afyoncu, "Müteferrika", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul 2006, s. 183-185.

¹⁰³ C. Taşkesenlioğlu, *74 Numaralı Mühimme*, s. 185-186.

¹⁰⁴ Y. Kırayit, *73 Numaralı Mühimme*, s. 91.

¹⁰⁵ A. Keleş, *75 Numaralı Mühimme*, s. 231.

¹⁰⁶ M. Uğurlu, *73 Numaralı Mühimme*, s. 60.

¹⁰⁷ H. İnalçık, "Adaletname", s. 346.

¹⁰⁸ C. Taşkesenlioğlu, *74 Numaralı Mühimme*, s. 57-58.

¹⁰⁹ M. Uğurlu, *73 Numaralı Mühimme*, s. 116-117.

¹¹⁰ Ö. Bayramoğlu, *73 Numaralı Mühimme*, s. 149-150.

¹¹¹ Ö. Bayramoğlu, *73 Numaralı Mühimme*, s. 117-118.

¹¹² Ö. Bayramoğlu, *73 Numaralı Mühimme*, s. 26.

¹¹³ Y. Kırayit, *73 Numaralı Mühimme*, s. 210.

¹¹⁴ A. Acar, *74 Numaralı Mühimme*, s. 65-66.

¹¹⁵ A. Keleş, *75 Numaralı Mühimme*, s. 94.

¹¹⁶ A. Keleş, *75 Numaralı Mühimme*, s. 209-210.

İlim ehli kimselerden suç işleyenlere verilen bir başka ceza kürek cezasıdır. Örneğin 1595 yılında Kara Ali isimli naib, köy köy gezerek halktan akçe toplamış ve birçok insana eziyet etmiştir. İşlediği suçlar tespit edilince kendisi görevinden azledilip kürek cezasına çarptırılmıştır.¹¹⁷ Bir örnek de Kastamonu'dan verilebilir. Zira burada ikamet eden kadı, hatip ve imamlar birleşerek asilik yapmaya başlamış ve bunun üzerine kendilerinin yakalanıp derhal kürek cezasına çarptırılmaları emredilmiştir.¹¹⁸

Suçlulara verilen bir başka ceza sürgün olmuştur. 1595 yılına ait bir hükümde, eşkıyalık yapan Abdi isimli naible beraber birçok kişinin Kıbrıs'a sürgün edilmesine karar verilmiştir. Nitekim bu kimseler ahalden haksız yere akçe toplamışlar ve köy köy dolaşip ahaliye zulmetmişlerdir.¹¹⁹ 1603 yılında ise Teke sancağında ikamet eden Kadı Süleyman Efendi, bulunduğu bölgede sürekli fitneye sebep olduğu için Mısır'ın el-İrac bölgesine sürgün edilmiştir.¹²⁰

İncelenen hükümlerde sıkça karşılaşılan diğer bir ceza türü azletmedir. Halac nahiyesinde yaşayan Müslühiddin Efendi,¹²¹ Sandıklı'da ikamet eden Ahmed Efendi,¹²² Ortapare'de görev yapmış Ahmed Efendi¹²³ ve Foça sakinlerinden Mehmed ve Kemal Efendiler¹²⁴ azledilmiş kadılara örnek olarak verilebilir.

Bahsedilen ceza türlerine 73-74 ve 75 numaralı mühimme defterlerinde sıkça rastlanmıştır. Ancak ağır suçlar işleyen birçok devlet görevlisine veya eşkıyaya yalnızca bu cezaların verildiği söylenemez. Zira 16. yüzyılın ikinci yarısında bilhassa suhtelere siyaseten katl, idam veya kısas gibi ağır cezaların da verildiği görülmektedir. Örneğin 1560 yılında dört suhte için işledikleri ağır suçlardan dolayı siyaseten katl kararı verilmiştir. Yine aynı yıl içerisinde Osmancık'ta çeşitli suçlara karışan ve kasabanın naibini kaçıran sekiz suhte yakalanıp öldürülmüş ve kesik başları asalara takılıp ibret olması hasebiyle Osmancık'ta dolaştırılmıştır.¹²⁵ 1587 yılında da birçok suhtenin öldürüldüğü kayıtlara geçmiştir.¹²⁶ Ayrıca bazı hükümlerden anlaşıldığı üzere suhtelere kısas cezasının verilmesinden çekinilmemiştir. Örneğin 1565 yılına ait bir hükümde, Menteşe'de bulunan ve birçok suç işleyen suhtelere kısas gerekiyorsa kısas cezasının verilmesi emredilmiştir. Aynı şekilde 1574 yılında da birçok kimsenin evini basan ve hırsızlık yapan suhtelere, ne gerekiyorsa yapılmasının açıkça belirtildiği bir hüküm mevcuttur. Bu hükümde, kadının emriyle gerekli görülenlerin idam edilmesi, herhangi birinin uzvu kesilmesi gerekiyorsa kesilmesi ve asla kendilerine müsamaha gösterilmemesi emredilmiştir.¹²⁷

SONUÇ

Ele alınan bu çalışmada genel anlamda mühimme defterlerinden olmakla birlikte, kısmen farklı kalemler altında tasnif dilen çeşitli Osmanlı arşiv vesikalarından da istifade edilmiştir. Bilhassa 73-74 ve 75 numaralı mühimme defterlerinde yer alan ve ilim ehlinin menfi faaliyetlerini yansıtan hükümler mercek altına alınmıştır. Söz konusu defterler, 1595-1605 yılları arasındaki divan-ı hümayun toplantılarında kaydedilen bilgileri ihtiva etmektedir.

¹¹⁷ F. Sönmez, *73 Numaralı Mühimme*, s. 183.

¹¹⁸ C. Taşkesenlioğlu, *74 Numaralı Mühimme*, s. 71-72.

¹¹⁹ Y. Kırayit, *73 Numaralı Mühimme*, s. 177.

¹²⁰ BOA, *HAT 1446/17*, 29 Zilhicce 1011 [9 Haziran 1603].

¹²¹ C. Taşkesenlioğlu, *74 Numaralı Mühimme*, s. 148-149.

¹²² A. Acar, *74 Numaralı Mühimme*, s. 59-60.

¹²³ F. Sönmez, *73 Numaralı Mühimme*, s. 59.

¹²⁴ S. Demir, *75 Numaralı Mühimme*, s. 118-119.

¹²⁵ Ö. Y. Solak, *Suhte İsyanları*, s. 68-69.

¹²⁶ Abbas Gök, Mehmet İnbaşı, "62 Numaralı Mühimme Defteri'ne Göre 1587-1588 Yıllarında Osmanlı Devleti'nde Suhte ve Eşkıyalık Hareketleri", *Erciyes Akademi*, C. 35, S. 4, 2021, s. 1371.

¹²⁷ Ö. Y. Solak, *Suhte İsyanları*, s. 73-74.

Böylelikle bu yıllar arasında faaliyet gösteren ilim erbabıyla ilgili birçok hususta bilgi sahibi olunabilmiştir. Bu bilgiler, büyük bir imparatorluk olan Osmanlı'nın birçok alanda gerilemesinin ana sebeplerini anlama hususunda oldukça önemlidir. Zira adaletten ve liyakatten uzaklaşan ilim insanlarının artmaya başlamasıyla, Osmanlı Devleti'nin gücünü kaybetmeye başlaması her daim paralellik göstermiştir. Bu sebeple önemli makamlarda bulunan ve bilhassa İslam dinini temsil eden kimselerin ne gibi faaliyetler gösterdiği çok önemli bir mevzudur.

İncelenen hükümler ve arşiv kayıtları, 16. yüzyılda Celali isyanlarıyla uğraşan Osmanlı Devleti'nin, adaleti sağlayacak kadılardan da bir darbe aldığı gözler önüne sermektedir. Bu hususun aydınlatılması devletin içinde bulunduğu büyük buhranı görebilmek açısından oldukça önemlidir. İslam mahkemelerinde yargılama hakkına haiz olan kadılara ait birçok bilgi kayıt altına alınmış ve bu bilgiler günümüze kadar intikal etmiştir. Kadılar sahip olduğu yetki dolayısıyla toplumun ve devletin gidişatını doğrudan etkilemekteydi. Buna rağmen bu kadar önemli bir görevi icra eden birçok kadının 1595-1605 yılları arasında, oldukça ağır suçlar işledikleri tespit edilmiştir. Söz konusu dönem aralığında, yurdun birçok yerinde kadılık yapan kimselerin, bazen kendi başlarına bazen yardımcılarıyla bazen de eşkıyalarla iş birliği yaparak halka zulmettiği söylenebilir. Birçok kadı, zaman zaman reayadan kendi uydurduğu isimlerle çeşitli vergiler almış, köyleri basarak ahalinin malını yağmalamış, mahkemede adam kayırmış, bazı insanları tehdit etmekten çekinmemiş ve bazen de ölen kimseler üzerinden prim yapmaya çalışmıştır. Bunların dışında adam öldürmek ve tecavüz gibi ağır suçlara ismi karışan kadıların da olması durumun ciddiyetini göstermektedir. Ayrıca birçok suç işlediği halde azledilen kadıların bazıları, menfi hareketlerine devam etmekten çekinmemiştir. Birçok hükümde, azledildikten sonra insanlara kötü muamelelerde bulunan ve köy köy dolaşarak halktan akçeler toplayan çok sayıda kadıya dair bilgiler bulunmaktadır. Bazı bölgelerde ise kadıdan bağımsız olarak naiblerin de insanlara haksızlık yapmak, fakirlerden usulsüzce para almak ve insanları darp etmek gibi çeşitli suçlar işlediği görülmektedir.

Birçok suça karışan diğer bir grup ise medreselerde tahsil gören suhtelerdir. 16. yüzyılın ortalarından itibaren medreselere iltimasla ve niteliğe bakılmadan birçok kimsenin alınması, ileride eşkıyalık yapan suhtelerin çıkmasına zemin hazırlamıştır. 1595-1605 yılları arasında da bilhassa Anadolu'nun birçok yerinde suhteler; gruplar halinde insanlara zulmetmişler, köy köy dolaşarak evleri basmışlar, çocuk kaçırmışlar ve cinayet işlemişlerdir. Ayrıca bu kimselerin bölgeden bölgeye ve zamandan zamana çok farklı olumsuz faaliyetler içerisinde oldukları görülmektedir. Kimi zaman devlet görevlilerinin sefere gitmesini fırsat bilerek çeşitli yerlerde isyan çıkartmışlar, kimi zaman eşkıyalarla müşterek hareket etmişler, kimi zaman da devletin askerleriyle silahlı çatışma içerisine girmişlerdir.

Görüldüğü üzere çok sayıda kadı, naib ve medreseleri temsil eden suhte taifesi birçok menfi eylem gerçekleştirmiştir. Bunların dışında ilim ehli olarak nitelendirilebilecek imam, müderris ve şeyhlerin de olumsuz faaliyetleri olmuştur. Ancak kadı ve suhtelere nispetle bu kimselerin sayısının daha az olduğu söylenebilir. Nitekim incelenen dönem aralığında olumsuz davranışlar sergileyen iki müderris, bir imam ve birkaç şeyhe rastlanmıştır. İşlenen bu suçlara karşılık, zaman zaman bazı tedbirlerin alındığı ve büyük suç işleyenlere çeşitli cezaların verildiği görülmektedir. Alınan önlemlerin en başında sorun çıkan bölgeye vezir, müteferrika veya dergâh-ı âli çavuşlarının gönderilmesi gelmektedir. Bunun dışında zaman zaman adaletnameler yayınlanmış ve olumsuz hadiselerin gerçekleştiği birçok derbend veya menzil, asker gönderilerek kontrol altına alınmıştır. İlim ehli kimselere işledikleri suçlardan dolayı en çok verilen ceza ise hapis cezası olmuştur. Ayrıca kürek, sürgün ve azledilme cezalarının da sıklıkla verildiği söylenebilir. İncelenen dönem aralığında rastlanmasa da daha önceki yıllara ait bazı hükümlerde bilhassa suhtelere siyaseten katl, idam ve kısas gibi cezaların verildiği de görülmüştür. Her ne kadar önlemler alınsa da ağır cezalar verilse de devletin önemli makamında bulunan birçok kimse ve medreseleri temsil eden suhteler uzun yıllar olumsuz eylemlerine

devam etmişlerdir. Netice itibariyle bu kimselerin tamamı, toplumun huzurunu bozmuş, buldukları makama layık olmadıklarını göstermiş ve hem Osmanlı devletini hem de İslam dinini kötü bir şekilde temsil etmişlerdir.

KAYNAKÇA

I. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

73 Numaralı Mühimme Defteri

74 Numaralı Mühimme Defteri

75 Numaralı Mühimme Defteri

BOA. *AE. SİBR* 1/30, 6 Muharrem 1050 [28 Nisan 1640].

BOA. *AE. SSLM.III* 115/6985, 21 Rebülevvel 1211 [24 Eylül 1796].

BOA. *HAT* 1446/17, 29 Zilhicce 1011 [9 Haziran 1603].

BOA. *İE. DH* 5/444, 28 Zilhicce 1011 [8 Haziran 1603].

BOA. *İE. DH* 6/616, 26 Muharrem 1012 [6 Temmuz 1603].

BOA. *İE. DH* 6/620, 22 Muharrem 1012 [2 Temmuz 1603].

BOA. *İE. DH* 7/639, 17 Şevval 1011 [30 Mart 1603].

BOA. *İE. DH* 7/697, 5 Rebülâhir 1012 [12 Eylül 1603].

BOA. *İE. DH* 7/700, 26 Rebülâhir 1012 [3 Ekim 1603].

BOA. *İE. ŞKRT.* 5/454, 25 Zilkade 1011 [6 Mayıs 1603].

BOA. *İE. ŞKRT.* 5/455, 22 Zilkade 1011 [3 Mayıs 1603].

BOA. *TT.d.* 456, 29 Zilhicce 973 [17 Temmuz 1576].

II. Kitap Makale ve Diğer Kaynaklar

Acar, Aydın, *74 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (121-241)*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2015.

Afyoncu, Erhan, "Müteferrika", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul 2006, ss. 183-185.

Akdağ, Mustafa, *Celâli İsyancıları (1550-1603)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1963.

Akdağ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyancıları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

Alkan, Mustafa, "Softa", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul 2009, ss. 342-343.

Atar, Fahrettin, "Kadı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul 2001, ss. 66-69.

Avcı, Casim, "Şeyh", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 39, İstanbul 2010, ss. 49.

Aydın, Mehmet Âkif, "Osmanlı'da Hukuk", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi C. 1*, (Ed.: Ekmeleddin İhsanoğlu). İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırmaları Merkezi (IRCICA), İstanbul 1994, ss. 375-441.

Aydüz, Salim, *Osmanlı Biliminin Öncüleri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016.

Bayramoğlu, Ömer, *73 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (277-433)*, Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bitlis 2018.

Beydilli, Kemal, "İmam", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul 2000, ss. 181-186.

Dadacı, Muhammed Hanifi, *XVI. Yüzyıldaki Suhte Olayları Bağlamında Medreselerde Verilen Eğitim Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2022.

Demir, Selçuk, *75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s. 1-171)*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2008.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2009.

Dingeç, Emine, "Osmanlı Hazinelelerinden Bir Fon: Raht Hazinesi". *İkinci İktisat Tarihi Kongresi Bildiriler 1*, (Ed.: Mustafa Öztürk, Ahmet Aksın), Elâzığ 2013, ss. 213-230.

Emecen, Feridun Mustafa, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019.

Erkal, Mehmet, "Beytülmâl", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 6. İstanbul 1992, 90-94.

Gök, Abbas ve İnbaşı, Mehmet, "62 Numaralı Mühimme Defteri'ne Göre 1587-1588 Yıllarında Osmanlı Devleti'nde Suhte ve Eşkıyalık Hareketleri", *Erciyes Akademi*, C. 35, S. 4, 2021, ss. 1356-1376.

Hayta, Necdet ve Ünal, Uğur, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)*, Gazi Kitabevi, Ankara 2012.

İnalçık, Halil, "Adaletname", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul 1988, ss. 346-347.

İpşirli, Mehmet, "Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi C. 1*, (Ed.: Ekmeleddin İhsanoğlu), İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırmaları Merkezi (IRCICA), İstanbul 1994, ss. 139-283.

İpşirli, Mehmet, "İlmiye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul 2000, ss. 141-145.

İpşirli, Mehmet, "Naib", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul 2006, ss. 312-313.

Kallek, Cengiz, "Müd", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, Ankara 2020, ss. 455-457.

Karademir, Zafer, *Osmanlı Döneminde Medreseli Olayları*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2008.

- Keleş, Ahmet, *75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 172-331)*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011.
- Kırayit, Yunus, *73 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (1-120)*, Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bitlis 2017.
- Koç, Yunus, "XVI. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Suhte Olayları", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 18. 2013, ss. 147-159.
- Ortaylı, İlber, "Kadı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 24. İstanbul 2001, ss. 69-73.
- Solak, Özlem Yılmaz, *Mühimme Defterlerine Göre Osmanlı Devleti'nde Suhte İsyanları (1558-1576)*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla 2014.
- Sönmez, Ferdi, *73 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (434-590)*, Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bitlis 2019.
- Taşkesenlioğlu, Cihat, *74 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (1-117)*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012.
- Uğurlu, Muhammed, *73 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (121-276)*, Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bitlis 2018.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nde İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.